

Abdülkadir Özcan

HASSA ORDUSUNUN TEMELİ
MU'ALLEM BOSTANİYÂN-I HÂSSA OCAĞI

TARİH DERGİSİ

Sayı : XXXIV 1984

Prof. Dr. M. C. Şehâbeddin Tekindağ
Hatıra Sayısı'ndan

Ayrı basım

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL — 1984

HASSA ORDUSUNUN TEMELİ
MU'ALLEM BOSTANİYÂN-I HÂSSA OCAĞI
Kuruluşu ve Teşkilâtı

Abdülkadir Özcan

Farsça «bû» ismi ile yer bildiren «sitân» ekinden teşekkül eden ve «güzel kokuların bol olduğu yer» demek olan «bûsitân» veya daha yaygın ifâdesiyle «bostan» kelimesi, sebze bahçesi; Türkçe'de daha ziyade kavun, karpuz bahçesi veya sadece bahçe manalarında kullanılırdı. «Cı» ekinin ilâvesiyle elde edilen «bostancı» kelimesi ise genel anlamda, bilindiği gibi, sebze bahçesini idare eden veya bilfiil orada çalışan kimseye denilirdi¹.

Biz burada, bir ıstılah olarak «bostancı»nın, Osmanlı saray teşkilâtında önemli bir sınıfı oluşturan ocak için kullanılan mânası üzerinde duracak, kısaca bu sınıfın teşkilât ve hizmetlerine temas ettikten sonra, yeniçerilerin ilgasını müteakib modern Türk ordusunun kurulması yolunda atılan adımlardan biri ve Hassa ordusunun, daha sonra da 1. Ordunun² temeli olan «Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa» ocağının kuruluş ve teşkilâtından bahsedeceğiz.

BOSTANCI OCAĞI HAKKINDA KISA MALUMAT

Kuruluş yılı hakkında kesin bir tarih verilemeyen Bostancı ocağı, her halde yeniçeri ocağı kadar eski ve köklü bir müessesedir. Zîrâ, temelini devşirme sisteminin oluşturduğu yeniçeri ocağı gibi, bostancıların da efrâdı bu devşirmelerden, bilhassa Bosnalı Potur-oğul-

1 Şemseddin Sâmî, *Kamus-ı Türki* Dersaadet 1317, s. 314; Abdülbâki Göl-pınarlı, «Bustan», *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, İstanbul 1970, II, 823.

2 Naci Çakın-Nafiz Orhon, *Türk Silâhlı Kuvvetleri Tarihi*, III/5 (1793-1908), Ankara 1978, s. 195.

ları gibi müslüman âilelerin Osmanlı sarayı için ayrılan çocuklarından seçilirdi³. Devşirme kanununa göre toplanarak Türk köylüsünün yanına verilen çocukların Saray'a alınacak olanları seçilerek⁴ Edirne, Galata ve İbrahim Paşa saraylarında yetiştirilirdi⁵.

Fatih Kanunnâmesi'nde bostancıların reisi olan bostancıbaşının görevi ve yetkisi kesin olarak belirtilmekle⁶, Bostancı ocağı, devlet teşkilâtındaki kesin yerini ve önemini almıştır. Topkapı Sarayı'nın Bîrûn yani dış hizmetkârlarından olan bostancılar, sarayın dâhil ve hâricindeki bahçelerde ve saraya âid kayıklarda çalışan kimselerden oluşan geniş ve teşkilâtlı bir ocaktı⁷. Bunlar saray dâhilindeki Topkapı, Yalıköşkü, Sepetçiler, Kayıkhâne, Soğukçeşme, Bağcılar, İşlemeciler, Bamyacılar, Kuşhâne, Gülhâne, İncili, Dolap, Değirmen, Mezbelekeşan ocakları ile saray dışındaki Karabali, Dolmabahçe, Beşiktaş, Ortaköy, Kuruçeşme, Bebek, Emirgân, Kalender, Büyükdere, Tokat, Sultaniye, Paşabahçe, Çubuklu, Kulebahçesi, Üsküdar, Ayazma, Salacak, Haydarpaşa, Fener, Florya, Davudpaşa, Topçular, Vidos, Alibeyköy, Kâğıthâne, Karaağaç ve Hasköy'de bulunan bağ ve bahçelerdeki ocaklarda çalışıp bekçilik yapan ulûfeli askerlerdi⁸. İstanbul ve Edirne'den başka Amasya⁹, Manisa, Bursa ve İzmit gibi,

3 İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları* I, Ankara 1943, s. 18.

4 Başbakanlık Osmanlı Arşiv Dairesi (BOAD), *Mühimme Defteri*, VII, s. 336.

5 Müellifi bilinmeyen bir eser olan *Kitâb-ı Müstetâb*'da, «Türk üzerine verilen devşirmelerin altı yıl kadar hizmetlerinden sonra birer akçe ile Acemi oğlanı yazıldığı, içlerinden göze görünür eyü yarar oğlanları ikişer akçe ile Hasbahçe'ye bostancı yazıldığı» belirtilmektedir (Yaşar Yücel neşri, Ankara 1974, metin, s. 7; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukuât*, I, İstanbul 1327, s. 146).

6 Abdülkadir Özcan, «Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi», *Tarih Dergisi*, İstanbul 1982, sayı 33, s. 43.

7 Mustafa Cezar, *Resimli-Haritalı Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1959, III, 1424.

8 Sahhaflar Şeyhizâde Mehmed Es'ad, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s. 253; Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri-i Osmanî*, II, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, TY. 4178, s. 70-71. Bu bahçeler hakkında geniş bilgi için bk. Muzaffer Erdoğan, «Osmanlı Devrinde İstanbul Bahçeleri», *Vakıflar Dergisi*, IV, Ankara 1958, s. 149-182.

9 Evliya Çelebi, XVII. yüzyılda Amasya'daki Hasbahçe'de bir usta, elli kadar sarı küllâhlı çapacı bostancılar bulunduğunu yazmaktadır (*Seyahatnâme*. İstanbul 1314, II, 186).

padişahlara âid bağ ve bahçelerin bulunduğu yerlerde de bostancılar vardı^{9a}.

Bostancılar, saraydaki ve saray dışındaki hizmetlerine göre ikiye ayrılmışlardır. Bunlardan sarayda çalışanlara «Gilmânân-ı bağçe-i hâssa», öteki bahçelere yani «Hadâik-i hâssa»ya bakanlara da «Gilmanân-ı bostaniyân» denilirdi. Saray bostancıları, her birinde en az 19, en çok 9 kişi bulunan 21 bölükten müteşekkildi¹⁰. XVI. yüzyıl sonlarında Hasbahçe efrâdı 645; Saray dışındaki Hâdâik-i hâssada çalışanlar ise 971 kişi olmak üzere 1616'yı buluyordu¹¹.

Bu rakam sabit olmayıp zaman zaman azalıp çoğalmıştır. Mese-lâ Ayn-ı Ali Efendi'ye göre XVII. yüzyıl başlarında İstanbul ve Edirne'deki hasbahçe bostancılarının sayısı 9406 kişi iken¹², IV. Mehmed zamanında İstanbul'a gelen Rycout İstanbul'da 10000 bostancı bulunduğundan bahsetmektedir¹³. İnciciyan'a göre ise XVIII. yüzyıl sonunda İstanbul'da 6000 bostancı vardı¹⁴.

9a 1702 yılı sonunda Gelibolu'daki bostancıların adedi 150 idi (*Anonim Tarih*, Berlin Staatsbibliothek, Hs. 216, 196a).

10 İ.H. Uzunçarşılı, «Bostancı», İA, II, 737. II. Selim bostancı efradının mevcudunun 550 kişiyi geçmemesini kesin emr etmişti (*Mühimme*, XIV, s. 569, 570).

11 1576 tarihli maaş defterinde Hasbahçe efrâdı 20, Hâssa bostancıları ise 25 cemaat olarak verilmiştir (Uzunçarşılı, göst. yer); M. Erdoğan, *aynı makale*, s. 152. Âlî'ye göre, Hasbahçe'deki bostancı adedi 800 kişi olup, yoklama yapılırsa bunların ancak üçyüzü mevcud olur, kalan beş altıyüz bostancının ise işiyle gücüyle meşgul olduğu görülürdü (*Künhül-ahbâr*, İst. Üniv. Ktb. TY. 5959, vr. 94a).

12 *Risâle-i Vazîfehârân ve Merâtib-i bendegân-ı âl-i Osman*, İstanbul 1979 (*Kavânin-i Âl-i Osman der Hulâsa-i Mezâmîn-i Defter-i Divân* ile birlikte yapılan 1280 neşrinin Prof. Tayyib Gökbilgin tarafından yazılan bir girişle tıpkı basımı), s. 89.

13 Paul Rycout, *The Present State of the Ottoman Empire*, Londra 1668, s. 41. Halbuki aynı devirde yaşamış olan Hezarfen Hüseyin Efendi (ö. 1678) Hasbahçelerde 2947 bostancı olduğundan, bunların yevmiyelerinin 19805 akçe olup bir kıst ulûfelerinin 17 yük 90550 akçeyi bulduğundan, bunun da yılda dört mevâcib üzere 71 yük 62200 akçeye vardığından bahs etmektedir. Aynı eserde bostancılara her gün 105 vakiyye koyun eti verilip, bunun yılda 37170 vakiyye olduğuna işaret edilmektedir (*Telhisül-beyân fi kavânin-i âl-i Osman*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Seminer Kitaplığındaki fotokopi, nr. 51-52/489, vr. 26b-27a). 1702 yılı sonunda İstanbul'da 1912'si Hasbahçe gilmanı olmak üzere 3019 bostancı vardı (*Anonim*, göst. yer).

14 P.G. İnciciyan, «XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti. Bostancılar», *Hayat Tarih Mecmuası*, II/11, (Aralık 1965), s. 89.

Saray hâricindeki bahçe ve bostanlardaki neferler « u s t a » denilen reislerin nezâretinde 20, 30 bazan da 100'er kişilik cemaatler oluştururlardı. Bu ustalar, buldukları mahallin inzibat âmiri yani karakol kumandanıydılar. Bilindiği gibi, İstanbul ve «Bilâd-i Selâse» denilen Üsküdar, Galata ve Eyüp taraflarının zâbitası dörde ayrılmış olup, nefsi İstanbul'un Saray-ı humâyûn civârları ile Hocapaşa ve Ahurkapu tarafları cebecibaşılara; Kasımpaşa ile Galata'nın zâbitası Tersâne-i âmireye, yani kaptanpaşalara; Tophâne ciheti ile Beyoğlu semtleri topçubaşılara âid olup, bu yerlerin dışındaki Üsküdar, Eyüp, Kâğıthâne, Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu sâhilleri¹⁵ Karadeniz ağzındaki Kavaklara kadar¹⁶ Kadıköy, Adalar, Ayastefanos (Yeşilköy) taraflarının inzibâtı da bostancibaşılardan uhdesindeydi¹⁷. Bunların semtlerde usta adıyla buldukları yerli zâbitler hem padişaha âid kasırların bekçiliğini, hem de o mahallin inzibat âmirliğini yaparlardı¹⁸ ve bu işe kayd-ı hayat şartıyla memur olurlardı. Bu ustalar, maiyyetlerindeki baratalı neferlerle, bu-

15 Bostancibaşılardan Boğaziçi ve Haliç sâhillerindeki yalıların listesini verdikleri defterler, İstanbul'un tarihi topografisi için pek değerli birer kaynaktırlar. Bu hususta bk. Reşâd Ekrem Koçu, *Topkapu Sarayı*, [İstanbul 1960], s. 222-224.

16 Ahmed Vâsıf Efendi, *Mehâsimü'l-âsâr ve Hakaikü'l-ahbâr* (yayımlayan : Dr. Mücteba İlgürel), İstanbul 1978, s. 214.

17 Rycaut, *aynı eser*, göst. yer; D'ohsson, *Tableau général de l'Empire Ottoman*, Paris 1820, III, 237-238. Bugün Selânik'in güney-doğusunda bulunan Aynaroz da bir bostancı hasekisi tarafından idare edilirdi (İnciciyan, *aynı eser*, göst. yer.). Esad Efendi (Süleymaniye) Kütüphanesi, 3360 numaradaki (1151-1167/1733-1753) tarihleri arasındaki bazı hükümleri toplayan bir *Emir-nâme* mecmuasında, bu inzibat işleri hususunda cebecibaşı, topçubaşı, İstanbul kadısı ve öteki mes'ullerle birlikte bostancibaşılara da verilen birçok hükümler bulunmaktadır. Ezcümle, tarihsiz bir hükümde Arnavud taifesinden bazı uygunsuz kimselerin İstanbul'daki bir kısım bahçelerde yerleşmelerine mâni olunması (vr. 6a); selh-i şaban 1157/7 Ekim 1744 tarihli hükümde, ramazanda bazı fırsatçılara meydan verilmemesi için terâvihten sonra aşçı dükkânları ve hamamlar dışındaki yerlerin açık olmamasına dikkat etmeleri hususu (vr. 9a); 27 Ramazan 1152/28 Aralık 1739 tarihli hükümde ise, iki gün sonraki bayramda kadınların evlerinden dışarı çıkmamaları ve İstanbul, Galata, Eyüp ve Kasımpaşa gibi iskelelerdeki kayıkçıların, kimseyi kayıklarına almamaları tenbih edilmektedir (vr. 22a).

18 Meselâ, I. Mahmud'un fermanlarından bazısını ihtiva eden aynı *Emir-nâme* mecmuasındaki tarihsiz bir hükümde, Üsküdar Ustası Abdi Ağa'ya : baharda bazı kadınların süslü püslü bir halde, başta Çamlıca olmak üzere sâir halkın eğlence ve seyir yerlerinde salıncak, beşik vs. gibi şeylere binip edebisiz

lundukları mıntıkanın âsâyişinden mes'uldü¹⁹. Uhdelerindeki bölgelerin inşaat ve tamirâtı²⁰ gibi işleri yanında, bostancıların, gemiler için kereste²¹ ve Saray için odun ve kömür temini²² nev'inden hizmetleri vardı. İstanbul'un orman ve su işleri de bunlardan sorulurdu²³. Liman reisliği vazifesi, kısmen bostancibaşlar tarafından yürütülürdü. İstanbul yangınlarının söndürülmesi işine Yeniçeri ağası ile birlikte bostancıbaşı nezaret ederdi²⁴.

Devşirme yoluyla toplanan acemilerin kuvvetlileri arasından seçildiğini söylediğimiz ulûfeli bostancı neferleri Saray'a âid bahçe ve bostanlarda meyve ve sebzeden başka çiçek de yetiştirirler ve bunlardan mühimce bir gelir sağlardı. Meselâ, 1814'deki meblâğ 1.390.990 akçeydi²⁵. Sebzeler dışarıda ikiyüz, çiçekler ise onyedi dükkânda satışa çıkarılırdı²⁶.

Dokuz dereceli bir sınıf teşkil eden bostancıların her terfide maaş ve kıyafetleri de değışirdi. Ocaktan, dışarıya bir vazife ile çıkma ya kapıcılığa veya Tersâne ocağına olurdu²⁷. Yeniçeri ocağına çıkmada ise her bostancıya «silâhbaha» olarak biner akçe verilirdi.

kimselerle uygunsuz bir şekilde dolaşmalarına mâni olması; beşik ve salıncakları yasaklaması; hulûsa âsâyişinden sorumlu olduğu yerlerde bu nevi şeylere meydan vermemesi emredilmektedir (vr. 14b).

19 *Mühimme*, LXXIII, s. 204; Ahmed Lütüfî, *Tarih*, I, İstanbul 1290, s. 200-201; Halim Alyot, *Türkiye'de Zâbıta - Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Ankara 1947, s. 45, 57-58. Bostancibaşların, idâreleri altındaki yerlerde bulunan arabacı esnafının nizamından da mes'ul olduğunu belirtmeliyiz (*Hatt-ı Humâyûn*, nr. 52233; Vâsıf, *aynı eser*, göst. yer).

20 BOAD, *Kâmil Kepeci tasnifi*, nr. 225, s. 361; *Mühimme*, VII, s. 589 ve *Mühimme*, CCXLII, s. 41-42.

21 *Mühimme*, LXI, s. 40.

22 *Mühimme*, X, s. 45; XIV, s. 20; *Kitâb-ı Müstetâb*, s. 7.

23 Derviş Okçabol, *Türk Zâbıta Tarihi ve Teşkilât Tarihçesi*, Ankara 1940, s. 38.

24 Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umûr-ı Belediye*, I, İstanbul 1922, s. 916-917.

25 Tafsilât için bk. *Mufasssal*, göst. yer.

26 Muzaffer Erdoğan, *aynı makale*, göst. yer.

27 *Kitâb-ı Müstetâb*'da, Hasbahçelerde beş on yıl hizmet eden bostancıların, yoluyla sipâhi, çavuş ve yeniçeri olarak çıktıkları; bostancibaşların ise Özengi ağaçlarından biriyle, hatta vezirlikle bile çıktıkları belirtilmektedir (göst. yer).

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda bostancıların yeniçeri süvarisi olarak çıkarıldıkları görülmektedir²⁸.

Bostancı efrâdının bir kısmı Topkapı Sarayı'nın deniz tarafındaki köşklerde çalışırken, kayıkçı bölükleri de padişah ve âilesine mahsus kayıklarda kürek çekerlerdi²⁹. Nitekim, Fatih Kanunnâmesi'ndeki yerini, bu görevleriyle alan bostancılar hakkında: «Bahçeye bir bostancıbaşı konulmuştur. Kayığa girildikde bostancılar kürek çekiüp, ol dümen duta» denilerek³⁰ bu hususa işâret olunmuştur. Bostancılar icâbında sefere de giderlerdi³¹.

İstanbul'un önemli bir kısmı ile Boğaziçi'nin iki yakası ve Haliç sâhillerinin inzibâtından sorumlu olduğunu belirttiğimiz bostancıbaşının izni olmadan bu sahillere yalı yapılamazdı³². Padişaha yakınlığından dolayı bostancıbaşından vezirler bile çekinirdi. Saray'da pâdişâhdan başka sakal bırakma imtiyâzına sahip tek kişi bostancıbaşığıydı³³. Bostancıbaşılar hep ocaktan yetişir ve tâyin edilirdi. Dış hizmetlere, yukarıda belirtildiği gibi kapıcıbaşılıktan beylerbeyiliğe kadar bir rütbeyle çıkarlardı. Vezîriâzam olan bostancıbaşılar da vardı³⁴. Kapıcıbaşılıkla çıkarılanlar genel olarak mazul bostancıbaşılardı³⁵.

Bostancıbaşılarının bir de hapisânesi olup, bazı suçluları orada tutarlar ve cezalandırılırdı. İdam cezasına çarptırılmış devlet bü-

28 Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, I. Ankara 1944, s. 143.

29 Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Michel Bavdier, *Histoire Generale du Serrail et de la Cour du Grand Seigneur Empereur des Turcs*, Paris 1631, s. 105-107.

30 A. Özcan, *aynı makale*, göst. yer.

31 II. Mustafa'nın ikinci seferi (1696) için İstanbul ve Edirne bostancı ocaklarından 1500 nefer istenmişti (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1. Kısım, Ankara 1973, s. 561); kezâ 1739'da Ruslara karşı 3000 bostancının sevki hakkında bk. Subhi, *Tarih*, İstanbul 1198, s. 127.

32 D'Ohsson, *aynı eser*, göst. yer.

33 Jean Thévenot, *Travels into the Levant*, London 1687, s. 25. Türkçeleri için bk. 1655-1656'da İstanbul ve Türkiye (Jean da Thévenot'dan kısmen çeviren Reşat Ekrem Koçu), İstanbul 1939, s. 15; 1655-1656'da Türkiye (aynı eserin Türkiye'yi ilgilendiren kısmının Nuray Yıldız çevirisi), İstanbul 1978, s. 70.

34 Rycout, *aynı eser*, s. 41.

35 BOAD, *HH*, nr. 16246. 1199 yılı başlarında hizmetlerinde kusuru görülen Bostancıbaşı Elhâc Hüseyin Ağa'nın azl ile kapıcıbaşı yapıldığı hakkında bk. *Vâsıf Tarihi*, (M. İlgürel neşri), s. 205-206.

yüklerinin öldürülmesi işi de kapıcıbaşılarla bostancıbaşılardan uhdesindeydi³⁶. Vazifesini ihmal ettiği görülen bostancıbaşılardan azarlananlar, hatta dayak yiyenler bile olmuştur³⁷.

Üçyüz kişi olan bostancı hasekilerinden altmışı pâdişâha muhâfızlık ederdi³⁸. Başhaseki, bostancıbaşının yardımcısı ve onun yerine namzed kişiydi. Bostancılar odabaşısı, hükûmet nezdinde bostancıbaşının temsilcisi olup vezîriâzam sarayında bulunurdu³⁹.

İstanbul'un fethinden önce devlet merkezi olan, XVII. yüzyıl ortalarından itibaren de bir süre padişahların ikametgâhı olarak imparatorluğun ikinci başşehri sayılan Edirne'de dahi bir bostancı ocağı vardı. Bu ocak her türlü işde tamamen müstakil olup, İstanbul'dakine bağlı değildi. Sayıca İstanbul Bostancı ocağından az olan Edirne Bostancıbaşılığı on bölük kadardı⁴⁰. Edirne bostancıları, oradaki bağ ve bahçelere bakarlar, şehrin âsâyîşini temin ederlerdi⁴¹. Kapıya çıkmaları İstanbul ocağındaki gibi olurdu⁴².

Saray'ın, dolayısıyla padişahın hususî hizmetçileri ve koruyucu askerleri⁴³ olan bostancılar zaman zaman bazı isyân hareketlerine

36 1795 yılında İsveç elçisi olarak İstanbul'da bulunan D'Ohsson, Saray dâhilindeki infâzların bostancıbaşı, Saray ve İstanbul dışındakilerin ise kapıcıbaşılar tarafından yapıldığını bildirmektedir, *aynı eser*, VII, 15, 19.

37 Kemankeş Kara Mustafa Paşa'yı hemen katil etmeyen ve firarına sebep olan bostancıbaşının, Sultan İbrahim tarafından azarlanıp ölümle tehdit edildiği hakkında bk. Naima, *Tarih*, IV, İstanbul 1281-1283, s. 46. Kezâ, 1088/1677'de Edirne Sarayı haremîni tecdid eden, fakat IV. Mehmed tarafından beğenilmediğinden, Edirne bostancıbaşısının padişah tarafından azarlanması ve 1682 yılında esirlerin kaçması dolayısıyla İstanbul bostancıbaşısına 500 değnek vurulması hakkında bk. Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât (Olayların Özü)*, I, Abdülkadir Özcan neşri, İstanbul 1977, s. 131, 193-194.

38 Rycâut, *aynı eser*, s. 41.

39 Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1945, s. 480.

40 Edirne Bostancılarının adedi 1577'de 467, 1579'da 404, 1679'da 751, 1746'da 954, 1757'de ise 663 kişiydi. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 487; ondan naklen Şükran Karahasan, *Bostancı Ocağı ve Bostancıbaşılık*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi mezuniyet tezi, Tarih Seminer Kitaplığı, nr. 699, s. 37-38, İstanbul 1965. D'Ohsson, Edirne bostancı ocağı mevcudunun 500 kişi olduğunu yazarken (s. 288), İnciciyan XVIII. yüzyıl sonunda Edirne bostancıbaşısının nezâretinde 3100 bostancı bulunduğunu belirtir (*aynı eser*, göst. yer). *Anonim Tarih'e* göre 1702 yılındaki mevcudları 791 idi (vr. 196a).

41 Uzunçarşılı, *aynı eser*, s. 486.

42 Bu ocağın son durumu ayrı bir yazıda incelenecektir.

43 II. Osman'ın ölümüyle sonuçlanan hadisede başarılı olamayan bostan-

de karışmışlardır. Hattâ 1703'de Şeyhülislâm Feyzullah Efendi ve oğullarının katli ve II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Edirne Vak'ası'nda cülûs bahşisi yüzünden serkeşlik eden bostancıların pek azı müstesnâ ekseriyeti III. Ahmed tarafından değiştirilmiştir⁴⁴. Buna rağmen Bostancı ocağı, öteki askerî sınıflara göre, saraya, yani padişaha daha sâdık ve güvenilir olduğunu genellikle ispat etmişti. Hattâ I. Mahmud devrinde kurulan Mühendishâne'ye, hiçbir yeniliği kabul etmeyen yeniçerilerin tepkisinden kurtulmak için, öğrenci olarak saray muhâfızı bazı bostancılar alınmış⁴⁵; kezâ III. Selim'in ihdas ettiği Nizâm-ı Cedîd askeri, Saray'a bağlı olduğu kabul edilen Bostancı ocağına bağlanmıştı⁴⁶. Ancak, bazı yolsuzluklara adı karışan bu ocak⁴⁷ da gerek Nizâm-ı Cedîd, gerekse Alemdar Mustafa Paşa'nın Segban-ı Cedîd'i kurma faaliyetlerinde umumiyetle pek müsbet bir tutum içinde olmamış⁴⁸, hattâ Avadan bostancılarının⁴⁹ başı Deli Mustafa, bu Padişahın hazîn so-

cular, Sultan İbrahim'in hal'inde de ulemâya tarafdâr olmuşlardı (Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, Ankara 1973, s. 236). IV. Mehmed devri âsilerinden Gürücü Abdünnebî'ye karşı Üsküdar'a geçirilmişler (Naîma, *Tarih*, İstanbul 1281-1283, s. 419), aynı padişahın azli hâdisesinde ise Sarayı muhafaza etmişlerdi (Uzunçarşılı, *aynı eser*, s. 507).

44 Bu sırada, Bostancı ocağından gelme devrin silâhdarı Fındıklılı Mehmed Ağa'nın şefaatiyle ancak bazı ihtiyar ve masum oldukları anlaşılan bostancılar kurtulabilmiş, öteki efrâd tamamen değiştirilmiştir. (Bu hususta daha geniş bilgi için bk. Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, sadeleştiren : İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1966, II/1, 198-201; A. Özcan, *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekayiât, Tahlil ve Metin*, basılmamış doktora tezi, İst. Edebiyat Fakültesi Tarih Seminer Kitaplığı nr. 3276, s. 1041-1043.

45 Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye* (Mehmet Harmancı tercümesi), İstanbul 1982, I, 328.

46 Tayyib Gökbilgin, «Nizâm-ı Cedîd», *İA*, İstanbul 197, XI, 312.

47 Kâğıthâne'de boğularak öldürülen biri için para aldığı gerekçesiyle bâzi ulemânın bostancıbaşı hakkındaki şikâyetleri için bk. *HH*, 15638.

48 İ.H. Uzunçarşılı, *Kapukulu Ocakları*, II, Ankara 1944, s. 267.

49 Avadan bostancıları, ocağın uzun boylu, düzgün, temiz ve kavrayışlıları arasından seçilmiş oniki kişi olup, altışar kişilik nöbetlerle, pâdişahın bir tarafa gidişinde refakatinde bulunurlardı. Bunların üçü başçuhadarın emriyle at takımlarını, diğer üçü de tüfekçibaşidan aldıkları barut, kurşun vs. edevâtı taşırlardı (Tayyazâde Ahmed Atâ, *Tarih*, İstanbul 1291, I, 300); Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, İstanbul 1971, s. 112).

nundaki dahli münâsebetiyle II. Mahmud'un emri üzerine katl edilmiştir⁵⁰.

İlgaları arefesinde bostancılar arasına, yeniçerilerde olduğu gibi hammal ve kayıkçılardan bazı uygunsuz kimseler karışmış, hattâ devrin bostancıbaşısı Memiş Ağa, «Bu türlü yolsuzluklara âlet olmamak» için, ocaklı ile geçinemediği gerekçesiyle azl edilmiş⁵¹, yerine yeniçeri taraftarı Odabaşı Habîb'in⁵² telkîniyle Silivrili Osman Ağa getirilmiştir⁵³.

Yeniçeri ocağının ilgasını müteakib kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin, her türlü inzibat ve âsâyişin teminine memur olup, bu işleri de üzerine almasıyla, daha önce yatsı namazı için bile sokağa çıkamayan halk, bu sâyede gece sokağa çıkabilme imkânına sahip olmuş ve ibâdetlerini mahallesindeki mabedlerde rahatça eda edebilmiştir⁵⁴.

ASÂKİR-İ MANSÛRE-İ MUHAMMEDİYYE'NİN TEŞKİLİNDEN SONRA BOSTANCILARIN DURUMU

Yeni kurulan Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye, daha önceleri bostancıbaşlarının uhdesindeki muntıkların gözetimini de üstlenmekle, vazîfesi hemen sâdece bağ ve bahçe işlerine inhisar eden Bostancı ocağının varlığına gerek duyulmamış, zâten bazı uygunsuzluklara adları karışan⁵⁵ ve aslında yeniçerilerin menşeiini teşkil eden

50 Atâ, *aynı eser*, göst. yer; ayrıca bostancıbaşının töhmeti ve gerekli cezaya çarptırılması hakkında bk. *HH*. 35223.

51 Hâfız Hızır İlyas, *Vekayi-i Letâif-i Enderun*, İstanbul 1276, s. 233-239.

52 Hızır İlyas, *aynı eser*, s. 377.

53 Kezâ, s. 239.

54 Mehmed Es'ad, *Tarih*, İstanbul Üniversitesi Kütüphânesi, TY. 6005, IV, 165a-b.

55 Meselâ, muhtemelen 1242 tarihli bir takrirden : Yedikule'den Saray'a et taşıyan 80-100 kadar bostancı eskilerinin uygunsuz ve edesiz adamlar oldukları belirtilerek, bunların bir sene yeniçeri bir sene de sipâh ocağınca bölükbaşılıkla çırağ olageldikleri, halbuki bu iki ocak da lâğv edilmekle, mezkûr bostancıların işleyecek yolları kalmayıp hizmetlerinin sâdece Saray'ın ve bazı tayinât sâhiblerinin tayınlarını taşımaya inhisar ettiğine işaret edilmektedir. Saray'ın tayınlarını taşımak ise kasabbaşıların uhdesinde olup, bu işi de kasabbaşının : «ben kendi adamlarımla taşıtırırım, diğer taşıyanlar için dahi

Acemi ocağından -ki kısa süre önce lâğv edilmişti- gelme olan Bostancı ocağı da diğerleri gibi 1242 Muharreminde (Ağustos 1826) ortadan kaldırılmıştır⁵⁶. Ancak, hemen belirtmeliyiz ki, bostancıların ilga keyfiyeti ötekilerden biraz farklı olarak, yani yapılan bazı ıslahatlarla ocağa yön vermek şeklinde olmuştur.

Ocağın bu şekilde lâğvından sonra, eski bazı Saray hizmetlerini görmek için «Mâbeyn bostancıları» adıyla bir gürûh tertib edilmiştir⁵⁷.

Yukarıda çok kısa olarak Saray teşkilâtı içerisindeki yerlerinden ve bazı vazifelerinden bahsedilen Bostancı ocağı, Mansûre askerinin teşkilini müteakib, bu yeni askerî nizâma uygun olarak, daha yararlı hale konulmak üzere 27 Muharrem 1242 (31 Ağustos 1826) tarihinde çıkartılan bir kanunnâme ile yeni bir şekle sokulmuştur. Bu nizâmnâmeyle ocağın eski usul ve kaideleri üzere kethudâlık, ustalık, bölükbaşılık gibi rütbeler kaldırılmış, bu mevkiilerde bulunanların işe yaramayacak olanları münâsib ücretlerle tekaüd edilmişler⁵⁸, işe yarayabilecekler de yeni usûle göre aynı hizmetlerde bırakılmışlardır. Meselâ, Saray-ı humâyûn kapılarında usta, bölükbaşı ve başeski bulunanlar bundan böyle kapıcılık; kasr-ı humâyûn ocaklarındakiler bekçilik; hasbahçe ocaklarındakiler de kezâ bekçilik ve eskiden olduğu gibi seyr için gelenlere kahvecilik ede-

Ayasofya'da hususi bir yer yaptırıp, herkesin tayınlarını oradan veririm, bu şekilde bunların asla lüzûmları yoktur. Bu şahısların yine yerlerinde istihdâmı câiz olmayıp, bunların da temizlenmesi gereklidir» şeklindeki ifâdesi ve II. Mahmud'un hattı humayunuyla gereği yapılmıştır, BOAD, HH, 17338.

56 İlgalarından bir süre önce, şişman ve ihtiyar biri olan Bostancıbaşı İbrahim Ağa, böyle günlerde işe yaramayacağı gerekçesiyle görevinden alınmış, «böyle eyyâm-ı pür-evhâmda» daha hareketli birinin bu işe tayini münâsib görülerek, teâmüle aykırı da olsa 14 Zilkade 1241 (20 Haziran 1826) tarihinde bostancılar hasekisinin yerine daha dirâyetli ve elverişli bir zât olan Tatar Osman Ağa bostancıbaşığa getirilmiştir (Mehmed Es'ad, *Üss-i Zafer*, İstanbul 1293, s. 130; *Vekayi-i Letâif-i Enderûn*, s. 375).

57 Atâ, *Tarih*, I, 300. Bundan aşağıda bahs edilecektir. Bk. s. 359.

58 Meselâ, mülga bostancı mütekaidlerinden taşrada bulunup da İstanbul'a dönen 22 kişinin 1247 rebülâhır-ı başından 1250 yılı rebülevveli sonuna kadar 48 aylık ücretlerinin toplamı 11407 kuruş tutmuş ve bu tarihten itibaren her birine 712'şer kuruş verilmesi uygun görülmüştür (*K. Kepeci tasnifi*, nr. 7169, s. 1-2).

cekler; uhdelerindeki bahçe, çayır, dalyan ve nakidleri kayd-ı hayatla geçimlerine sarfedeceklerdi. Ancak Dolap ve Mezbelekeşân gibi, husûsî hizmeti olanlar dışındaki ocaklar tamamen lâğv edilecekti.

Hasbahçelerde kalacak usta ve bölükbaşılar bundan böyle buldukları mahallin zabt u rabtına karışmayacaklardı. İçlerinden ocak kethudâsı, bölükbaşı gibilerden yaşlı olup da emekliliğe uygun görülenler yeterli tekaüdiyyelerle çırağ edileceklerdi.

Daha önce yeniçeri ocağı mevâcibi icmâlîne sokularak Bostâniyân-ı Hâssa ocağına verilen ulûfeden emek ve hizmet karşılığı çıraklık olarak tevcih edilmiş yevmiyeler, bundan böyle, pâdişahın emriyle bir başka yerden ve ömür boyu tahsis edilecekti⁵⁹.

Eşkinici adıyla kayıtlı bölüklere verilen ve dışarıda bazı kimse-lerin ellerinde bulunan esâmelerin⁶⁰ hepsi kaldırılacaktı. Balıkhâne gelirlerinden ve açıktan verilmiş olan çıraklık yevmiyeleri iyi bir şekilde sokulacaktı. Asâkir-i Mansûre nizâmının tamamlayıcısı olmak üzere yazılan çocuklar için Acemi ocağı kışlasının Talimhâne olarak kullanılması gibi, Soğukçeşme ocağı da Hâssa bostancıları ocağında hâlen mevcûd çocuklara tahsis edilecek ve gerekli nizâmnâmesi, etrâfıca görüşüldükten sonra ayrıca kaleme alınacaktı⁶¹.

Bostancı ocağının eski gelir, gider ve sâiresi etrafıca bilindik-ten sonra, gereği görülecek ve bir nizâma bağlanacaktı.

Adı geçen ocaklarda usta, bölükbaşı, başeski ve öteki zâbitler-den başka hâlen bulunan nefer vs. den yeni tertîbe elverişli olanlar seçilerek yazılacak, işe yaramayanlar kayıkcılık ve balıkçılık gibi, diledikleri işlerle meşgul olabileceklerdi⁶².

59 BOAD, *HH.* nr. 24040.

60 Arapça «esâmî»den bozma olan bu tabir, devletten maaş yani ulûfe alanların kaydı mânâsında kullanılırdı. Daha geniş bilgi için bk. Pakalın, *Tarih Deyimleri.*, I, 546-547.

61 Bunun teşkilâtından ileride bahs edilecektir. Bk. s. 377-379.

62 BOAD, *HH.* 24040; İst. Üniv. *Kanunnâme-i Asâkir-i Mansure-i Muhammediyye* (KAMM), TY. 5824, vr. 63a-65a; Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri-i Osmanî*, s. 70 vd. Aynı kanunnâme BOAD, *Maliyeden Müdevver (MAD)* defterler tasnifi nr. 8368, s. 21-25'de ve I numaralı *Kanunnâme-i Askeri Defteri*, s. 91-101 de dahi mevcuttur.

MU'ALLEM BOSTANİYÂN-I HÂSSA OCAĞININ TEŞKİLİNDEN
SONRA İSTANBUL'DAKİ HASBAHÇE OCAKLARININ
DURUMU

Hâssa Bostancıları Ocağının teşkilâtına geçmeden önce, kısa da olsa İstanbul'daki «hadâik-ı hâssa»nın durumundan bahsetmek yerinde olacaktır. Bostancıların işe yarayanlarından talimli bir askerî birlik teşkili yolunda atılan adım ve işe yaramayanların da tekaüde sevkinden sonra Saray dâhili ve hâricindeki hasbahçe ocaklarının durumu, yani teşkilâtları, Bostancıbaşı Hayri Ağa⁶³ ve Hâssa Bostancıları Nâzırı Mehmed Hasıb Efendi'nin müştereken verdikleri takrîrin 23 Cemâziyelâhır 1242 (11 Ocak 1827) tarihinde kanunlaşmasıyla yeni bir şekle sokulmuş, yani bir kısmı lâğv edilerek bir kısmı da başka vazîfelerle ibka edilmiştir. Nizâmname hüviyetindeki bu *takrîre*⁶⁴ göre: Yeşillikçi⁶⁵ denilen bostancı neferliğinden yükselip Bostancılar kethudâsı olan kimse Saray dâhili ve haricindeki hasbahçelerde hizmetini tamamlayarak kasr-ı humâyûn bekçileri, başeski, bölükbaşı ve ustaların, yaşlılıklarından dolayı topluca ihrâçları revâ görülmemiş; bunlardan bâzılarının, buldukları vazîfelerde, fakat başka bir şekilde istihdâmları uygun bulunmuştur. Ancak, daha önce zikir edildiği üzere Dolap ve Mezbelekeşân ocakları gibi hususî hizmetleri olanlar dışındakiler tamamen lâğv edilmişlerdir⁶⁶. Diğer işe yaramayan ve yaşlı olup da emekliliğe hak kazananların ise muayyen ücretlerle taltîf edilmeleri yoluna gidilmiştir ki bu husus zâten Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa kanunnâmesinde de mevcuddu.

O sırada yedi sağ, yedi sol, yedi çavuş ve onaltı bölükbaşidan ibâret olmak üzere otuzyediyedi yeşillikçi vardı. Nizamnameye göre, yedi

63 I.H. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 482.

64 *Kanunnâme-i Askeri Defterleri (KAD)*, I, 104-109; TY. 83a-88a. Bu *takrîr* Uzunçarşılı tarafından kısmen özetlenmiştir. *aynı eser*, s. 483-484).

65 Yeşillikçi tabiri ile, Bostancı ocağının, saray bahçelerinde çalışan ve yetiştirdikleri sebze ve meyveleri Sebze hâne'de kabzmallara satan efradı kasdedilirdi. Daha geniş bilgi için bk. Midhat Sertoğlu, *Resimli Osmanlı Tarihi Ansiklopedisi*, İstanbul 1958, s. 346.

66 *HH*, 23956. Aşağıda görüleceği üzere bu iki ocak ibka edilenler arasındadır.

sağ yeşilcilerinden kethudâlğa yükselenler sandalçı, Enderûn ocaklarının zâbiti olacaklar ve pâdişahın bir yere gidişinde Harem'e âid kırlangıç⁶⁷ denilen kayıklarda reislik yapacaklardı. Yedi çavuş, öteki kırlangıçların, onaltı bölükbaşı ise yedek kayıkların reisliği ile «halvet-i humâyûn»⁶⁸ sırasındaki hizmetlerle sâir hizmetleri ifâ edeceklerdi.

Bundan böyle «Bostancılar kethudâsı» lâfzı kaldırılarak, bunlara Başreis, yedi çavuşa Kırlangıç reisleri, onaltı bölükbaşıya yedek reisleri denilecek ve bunlar eski hizmetlerinde bırakılacaklardı. Yani başreis, eski bostancılar kethudası gibi Sebze-hâne kâtibliği, mütevellîlik yapacak ve bir zeâmetle çırağ olunca, usûlüne göre eskileri başreis olacaktı. Yedek reislerden başreislik yolunu seçenler kırlangıç reisi olacak, istemeyenler ise düşen mahlûllerden çırağ edileceklerdi.

Yedek takımlarından birisi câizesiz olarak kırlangıç reisi olacaktı. Ondört yeşilciden aslında sağ yeşilcilerin kethuda olarak; sol yeşilcilerin ise senede birkaç yüz akçe yevmiye ile çırağ edilmeleri eski nizamları gereği iken, sol yeşilcilerin bundan böyle varlıklarına gerek duyulmadığından, bu ondört yeşilciler, Hâssa bostancıları emeklilerine mahsus yevmiyenin düşen mahlûlünden ve ilga olunan tulumbacıların artmış yevmiyelerinden, ömür boyu verilmek üzere, bu ücretin sergi fazlasından, otuzar kuruş aylıkla çırağ edileceklerdi⁶⁹.

Topkapı ocağının üç ustası ile halife, başeski ve öteki neferlerinden onikisi Mâbeyn-i humâyûn bostancıları olarak; kırkbeşi, sultanlarla harem ağalarının hizmetlerinde olmak; altmışı ise yedek kayıklarında istihdam edilmek üzere, cem'an yüz-yirmi bostancı ibka edilecekti. Ustalar eskiden olduğu gibi çırağ edildiğinde, halife usta, başeski halife ve neferlerden biri de başeski olacaktı. Altmış yedek bostancı, kayıkçı ocağının ve yedek kayıklarının hizmetlerini gördükten sonra boş zamanlarında kendi işleriyle meşgul olabileceklerdi.

67 Kırlangıç, karamürsel denilen çektirmelerin en küçüğünün adı olup, kürekleri iki veya üç kişi tarafından çekilirdi. (Pakalın, *aynı eser*, II, s. 270).

68 Bu hususta geniş bilgi için bk. Çağatay Uluçay, *Harem II*, Ankara 1971, s. 148-149, 159.

69 İst. Üniv. Ktb. TY. nr. 5824, vr. 84a-b; Uzunçarşılı, *aynı eser*, s. 483.

Kayık-hâne ocağında usta, halife, başeski ve dördüncü olanlar, bu ocağın zâbiti; Tebdîl-i humâyûn hamlacıları⁷⁰ da mütevellîsi olarak kalacaklar; öteki neferler ise hizmetlerinin önemsizliği yüzünden tamamen serbest bırakılacaklardı. Aslında toptan bir zâbita altında olmayıp, aşağıda bahsedilecek mülga ocaklar neferâtının müteferrikalarından tertîblenen sandal, piyâde-i humâyûn, ağa sandalları, mâbeyn-i humâyûn ağaları kayıkçıları ve yedek takımlarının bağlı oldukları ocaklar tamamen lâğv edileceğinden, bunlar topluca ayrı bir ocak hâlinde mezkûr Kayık-hâne ocağına nakledileceklerdi. Bu durumda 43 sandal ve piyâde-i humâyûn neferi, 28 mâbeyn-i humâyûn ağaları kayıkçıları, 240 diğer sandallar neferâtı ve 150⁷¹ yedek takımları -ki toplam 461 nefer⁷² - yeniden yazılacak, bunların ustaları düşen mahlûllerden çırağ olduğundan, halîfesi usta, başeski halife ve dördüncüsü de başeski olacaktır.

Sandal ve piyâde-i humâyûn neferlerinin yolları ve çıraklıkları farklı olduğu gibi, ağa sandalları neferâtının çıraklıkları da hamlacılarınkinden başka olacak, yalnız aralarında o yola rağbet etmeyip boş olan dördüncülüğe tâlib çıkarsa, bazan onlardan, bazan da yedek kayıkçılarının eskilerinden biri dördüncü olacaktır.

Tebdîl-i humâyûn hamlacısı olanlar, eskiden olduğu gibi, Ocak mütevellîliği yapacaklardı. Öteki neferler ise memur oldukları sandalcılık hizmetlerini yükleneciler, boş günlerinde ise kendi iş ve kazançlarıyla meşgul olabileceklerdi.

Yalı köşkü, Sepetçiler köşkü, Kuşhâne, İnciliköşk, Ağa bahçesi ve Bamyacılar ocaklarının hususî hizmetleri bekçilikten; Kuşhâne ocağının, Sâkiye köşkü bekçiliği ile geyik, karaca, deve kuşları ve öteki hayvanlara bakmaktan ibâret kalmakla, bundan böyle o c a k lâfzı ve neferleri terkedilecek, fakat usta ve halifesine Bekçi-i evvel ve bekçi-i sâni denilecek ve bunlar görevlerinde bırakılacaklardı. Birinci bekçi çırağ olunca, yerine ikincileri, yedek takımlarından biri de câizesiz olarak sâni, yani ikinci olacaktır.

70 Pakalın, *aynı eser*, III, s. 429'da tebdîl-i humâyûn hamlacıları, kıyafet değiştirerek gezen pâdişahın bindiği kayığın kürekçileri olarak izâh edilmektedir.

71 Uzunçarşılı, *Kezâ*, 484.

72 Vesikada 460 olarak verilmiştir.

Soğukçeşme ocağı, o tarihten itibâren Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa neferlerinin çocuk yaşta olanlarına talimhâne olarak tahsis edilecek; usta ve halifeleri, yukarıda bahsedilen bekçiler gibi Alay kasrının bekçiliği ve kapıcılık hizmetlerinde kullanılacaklar, kezâ düşen mahlûllerden çırağ olarak ibka edileceklerdi.

Dolap ve Mezbelekeşan ocakları, hizmetleri devam ettiğinden, neferleriyle birlikte ibka edileceklerdi. Geçimlerini kolaylaştırmak amacıyla, tamamen ortadan kaldırılan ocakların gelirlerinden Mezbelekeşan ocağına, öteki tertib edilenlerle birlikte 1220 kuruş tahsisıyla geliri yılda 1800 kuruşa çıkarılacak, ustaları, düşen mahlûllerden çırağ olacaktı.

Yukarıda bahs edilen ve bekçi denilen ustalara, zikr edilen ocaklardan bâzısının eski gelirleri kâfi derecede olup, geçimlerini sağlayabilirse de, bâzılarının geliri pek az olduğundan Kuşhâne ve Bamyacılar ocaklarının mîrîden aldıkları yem ve mülûhiyye⁷³ akçeleri toplam 3190 kuruş mîrîde bırakılacaktı. Sepetçiler ocağının Rize mukataasının üçtebir hissesiyle, Soğukçeşme ocağının gelirlerinden toplam 3250 kuruş, bostancı ocağına tahsis edilecek olan mektebe bağlanacaktı.

Tamamen lâğv edilecek ocakların 5632,5 kuruş olan muayyen gelirlerinin içinde Hamidiye vakfı ile diğer vakıflardan tahsis edilmiş olan 1400 kuruş dahi yine bu mektebe tahsis edilecek, kalan 4232,5 kuruşun 500 kuruşu, alınan Rize mukataası bedeli olarak Sepetçiler'e, 400 kuruşu Kuşhâne'ye, 268 kuruşu İncili köşke terk ile birinci ve ikinci bekçilere; 1220 kuruşu -yukarıda belirtildiği gibi- Mezbelekeşan ocağına; 600'er kuruşu da Yalıköşkü ve Soğukçeşme'de alıkonulacak iki bekçiye; 644'5 kuruşu ise mevkuf paralarını işletmeye memur kılınacak Terekeci başı ağaya maaş tahsis edilecekti⁷⁴.

1243 Rebîülevveli başında (22 Kasım 1827) Hâssa bostancı ocaklarının ustalıkları «Kasr-ı mülûkâne ve emlâk-i humâyûn bekçiliği» adıyla ibka olunup, bunların eski gelirleri ile mevkuf nakidlerinin kendilerine bırakıldığı, kanunnâmede belirtilmişti. Bu bekçi-

73 Ebegümecei nev'inden bir sebze (*Türkçe-İngilizce Redhouse Lûgati*, İstanbul 1978, s. 1973).

74 BOAD, *HH.* nr. 23956.

liklerin yerleri ve muayyen gelirleri yazılarak, maaşlarına göre durumlarının düzenlenmesi gerektiğinden, mevkuf paraları toplanıp, nasb edilen terekecibaşısı vasıtasıyla «Hadika-i hâssa müfettişi» tarafından çalıştırılacak ve senelik kârı bekçilerin dar gelirilerine dağıtılacaktı. Bu bekçilerden ölenlerin yerine bir başkası çırağ olacak, veya o mahallin bekçiliği lâğv edilirse, geliri öteki bekçilerin maaşlarına ilâve edilecekti.

Bu bekçiliklerin yerlerini gösteren ve Başmuhâsebeye kayd olunan deftere göre, kasr-ı humâyûn bekçilerinden başeski, bölükbaşı ve ustalar yaşlı kimseler olup tamamen atılmaları perîşâniyetlerine sebep olacağından, bâzılarının o sırada buldukları hizmetlerde istihdamları uygun görülecekti. Saray kapılarındaki usta, bölükbaşı ve başeskiler kapıcılık; kasr-ı humâyûn ocaklarındakiler bekçilik; kezâ hâsbahçe ocaklarında yalnız usta, bölükbaşı ve başeskiler ve kasr-ı humâyûn bekçileri de buldukları kasırlarda bekçilik yapacaklardı. Bu bekçiler, görevli oldukları kasrı seyr için gelenlere kahvecilik yapacaklardı. Ellerindeki bahçe, çayır, dalyan ve nakid paralar ömür boyu kendilerine bırakılacaktı⁷⁵.

HASBAHÇE OCAKLARININ ESKİ YILLIK GELİRLERİ, YENİ ZAMLAR VE ÖTEKİ TERTİBLERİ⁷⁶

İbka edilecek olanlar

Sepetçiler ocağı

Nakid	800	kuruş
Nemâ	120	»
Rize Mukataası hissesi	1250	»
Hamîdiyye vakfından sâliyâne	100	»
Hacı Ali Ağa vakfından zeytinyağı bahası	45	»
Darbhâne-i Âmire'den odun parası	38	»
	<hr/>	
	1553	»

75 BOAD, *KAD*, nr. I, s. 117.

76 Bu listeler *MAD*, nr. 8368, s. 107-109 ile İst. Üniv. Ktb. *KAMM*, TY. 5824, 88b-90b'den alınmıştır.

	1553	Kuruş
Soğukçeşme mektebine tahsis edilen		
mukaata hissesi	1250	»
	303	»
İlga edilen ocakların gelirlerinden yapılan zam	505	»
	803	»
Yekûn		

Kuşhâne ocağı

Nakid	450	»
Nemâ	67	»
Lâleli vakfından	240	»
Bâbîâlîden	40	»
Hacı Ali Ağa vakfından	52,5	»
	399,5	»
Mîrîden yembaha zammı	330	»
	729,5	»
	330	»
	399,5	»
Yem parası ile birlikte yeni yapılan zam	400	»
	799,5	»
Yekûn		

İnciliköşk

Nakid	1200	Kuruş
Nemâ	180	»
Hamîdiye vakfından	100	»
Hacı Ali vakfından	52	»
	332	»
Yeni zam	268	»
	600	»
Yekûn		

A ğ a bah çesi

		Kuruş
Ağa Câmii vakfından	120	»
Hamîdiye vakfından	100	»
Kalenderhânedan	120	»
Diğer vakıflardan	262,5	»
	<hr/>	
Yekûn	602,5	»

Bamyacılar⁷⁷

Nakid	1560	»
Nemâ	170	»
Enderûn'daki bahçelerden	546	»
Hamîdiye vakfından	100	»
Mirîden mülûhiyye olarak	2860	»
	<hr/>	
	3676	»
Mirîden tutulacak olan mülûhiyye akçesi	2860	»
	<hr/>	
Yekûn	816	»

Dolap ocağı

Nakid	12150	»
Nemâ	1823	»
Hamîdiye vakfından	300	»
Def'a sâliye	100	»
Zeytinyağı bahası	52,5	»
	<hr/>	
Yekûn	2275,5	»

77 Usta denilen bamyacıların Saray mutfağına verdikleri bamyaya karşılığı İstanbul'a gelen bamyanın beher bininden ikişer para almaları usul olmakla, bundan böyle bu mirî ya ihtisâbca veya başka bir yerden karşılanacaktı (TY. 5824, vr. 89a).

Mezbelekeşan ocağı

Nakid	1400	Kuruş
Nemâ	210	»
Hamîdiye vakfından	340	»
Zeytinyağı bahası	30	»
	580	»
Yeni zam ⁷⁸	1220	»
Yekûn	1800	»

Yalı köşkü ocağı

Nakid	yok	
Yeni yapılan zam	600	»
Yekûn	600	»

Soğukçeşme ocağı

Nakid	14380	»
Nemâ	1736	»
Abdullah Paşa vakfından	250	»
Hamîdiye vakfından	100	»
Halil Hâmid Paşa vakfından	75	»
	2161	»
Murabâhanın idaresi için terekeci başı ağaya verilen	161	»
	2000	»
Hâssa Bostancı ocağı talimhânesine verilen	2000	»
	0000	»

78 Bu zam Hassa bostancılarıyla mütekaidlerine mahsus ulûfenin sergi fazlasından mevâcib başına verilegelen 400-500 kuruşun bundan böyle verilemeyeceğinden dolayı yapılmıştır (Bk. TY. 5824, 89b).

		Kuruş
Bekçi-i evvel denilen ustaya yeni zam	360	»
Bekçi-i sâni denilen halîfeye	240	»
	<hr/>	
	600	»
Y e k û n :		
Nemâ	4140	»
Evkaf ve mîrîden	7603,5	»
	<hr/>	
	11743,5	»
Mîrîde kalacak	3190	»
	<hr/>	
	8553,5	»
Mektebe tahsis edilecek mukataa hissesi ve		
Soğukçeşme geliri	3250	»
	<hr/>	
	5303,5	»
Zam	3588	»
	<hr/>	
Yekûn	8891,5	»

İlga edilecek ocakların yıllık gelirleri

İşlemeciler ocağı

Nakid	8545	Kuruş
Nemâ	1281	»
Hacı Ali vakfından	90	»
Hamîdiyeden ceyb-i humâyun olarak	300	»
Büyük ağa tarafından	120	»
Def'a Hamîdiyeden	100	»
	<hr/>	
	1891	»
Soğukçeşme mektebine tahsis	610	»
	<hr/>	
Kalan	1281	»

Bağcılar ocağı

Nakid	4750	»
Nemâ	709	»
Hamîdiye vakfından sâliye ve şehriyye	400	»
Hacı Ali Ağa vakfından	30	»
Halil Hâmid Paşa vakfından	30	»
	<hr/>	
	1169	»
Soğukçeşme mektebine tahsîs	460	»
	<hr/>	
Kalan	709	»

Değirmen ocağı

Nakid	3058	»
Nemâ	450	»

Taşçılar ocağı

Nakid	10600	»
Nemâ	1567,5	»

Bıçakçılar ocağı

Nakid	1370	Kuruş
Nemâ	195	»
Kayıkhânedan	300	»
Kahve dükkânından	15	»
Zeytinyağı bahası olarak	15	»
	<hr/>	
	525	»
Soğukçeşme ocağına tahsîs	330	»
	<hr/>	
Kalan	195	»

Yekûn :

Nemâ	4232,5	»
Îrâd-ı Kayıkhâne ve kahve dükkânı	315	»

	Kuruş	
Evkaf vs. den	1085	»
	<hr/>	
	5632,5	»
Mekteb için ayrılan	1400	»
	<hr/>	
	4232,5	»
İbka edilen ocaklara zam için	3588	»
	<hr/>	
	644,5	»
Terekeciabaşı ağaya	644,5	»
	<hr/>	
	000	

MU'ALLEM BOSTANİYÂN-I HÂSSA OCAĞI

Kuruluşu

Yukarıda kısaca kuruluşu, teşkilâtı, vazîfesi ile ilgası arefesin-deki gelirlerinden bahsettiğimiz Bostancı ocağının ilga keyfiyetinin bir yön verme şeklinde olduğunu söylemiştik. Şimdi de, bu yeni ocağın, yani Talimli hâssa bostancılarının teşkilinden ve görevlerinden bahsedeceğiz.

Talimli hassa bostancıları hakkında çıkarılan nizâm-nâmeye göre, eski bostancı zâbit ve emekdarları tekaüde sevk edilerek ik-râmiyeleri verilmiş, daha sonraki Hâssa ordusunun çekirdeğini oluşturacak olan «Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa» adıyla kurulan yeni ocağa, mülga bostancı neferlerinin özürsüz ve güçlülerinden yazılacak olanlarla talimli bir asker tertibine gidilmiş ve bunlar yeni bir nizama bağlanmıştır. Bostancılar dışında, başta Hasekilerden olmak üzere, yeni kurulan Hâssa bostancıları ocağına yazılmak için İstanbul halkından da pek çok istekli çıkmıştır. İlk etapta yazılan askerler için Bâb-ı Seraskerîden bir binbaşı istenmiş, o sırada Asâkir-i Mansûre yüzbaşısı olan Debbağ Osman Ağa bu göreve tayin edilmiştir⁷⁹.

79 Hâfız Hızır İlyas, *Vekâyî-i Letâif-i Enderûn*, İstanbul 1276, s. 381.

27 Muharrem 1242 (31 Ağustos 1826) tarihli kanunnâmeye göre zâbitleri vs. ile birlikte 1527 kişiden ibâret olan bir tertîb⁸⁰ bir bin-başı idaresine verilmiş⁸¹, hepsinin üstünde ise bostancıbaşı ağa en büyük zâbit addedilmiştir. 1245 senesinde «bostancıbaşı» tabiri kaldırılmış, o sırada bu mevkide bulunan Tatar Osman Ağa'ya mîr-i mîrânlık rütbesiyle «Muhâfız paşa» denilmeye başlanmıştır⁸². Bu Asâkir-i Hâssa muhâfızlığı da bir sene sonra Topçubaşılık ile birlikte, pâdişahın emriyle, ricâl ve ağavât defterinden çıkartılıp vüzerâ ve mîr-i mîrân tevcihât defterine kaydedilmiştir⁸³. Talimli hâssa bostancılarının üzerine ayrıca, rütbesi Humbarahâne nezâreti ile Matbah-ı Âmire emînliği arasında olan bir nâzır verilmiştir⁸⁴.

Bundan böyle bostancılar, Saray-ı humâyûnda kendilerine tahsîs olunacak kışlalarda oturup talimle meşgul olacaklardı⁸⁵. Ayrıca, eskiden olduğu gibi, kendilerine mahsus kapılar ile, Bâb-ı Humâyûn ve Bâbüssaâde denilen kapılarda tüfekleriyle bekleyecekler, Dolmabahçe'den Ortaköy'e kadar olan yerleri muhâfaza edeceklerdi⁸⁶.

80 Mahmud Şevket Paşa tarafından *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriye*'de sehven «alay»a çevrildiği belirtilen (İst. Üniv. Ktb. TY. 9392, s. 7 ve bu eserin Nurettin Türsan — Semiha Türsan tarafından yapılmış sadeleştirilmiş neşri, Ankara 1983, s. 79) «tertîb» tabiri 1243 tarihli kanunnâme zeylinde «tabur»a çevrilmiş ve günümüze kadar varlığını muhafaza etmiştir. Bk. Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri-i Osmanî*, TY. 4178, s. 96-97. ve Mübahat S. Kütükoğlu, «Asâkir-i Mansûre Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi», *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981, s. 521.

81 Ahmed Lütfi, *Tarih*, I, 201.

82 Mehmed Es'ad, *Üss-i Zafer*, s. 254; *Vekayi-i Letâif-i Enderun*, s. 464.

83 *HH*. 23607. O sırada Asâkir-i Hâssa muhâfızlığında Osman Paşa, Topçubaşılıkta ise Numan Paşa bulunup, bunlar vüzerâ tevcihât defterinde, eyâletlerin sonu sancakların başı olan Köstendil livâsının üst tarafına kaydedilmişler, tevcihâtın icrâ günü önce Serasker paşaya, sonra Menteşe ve Karahisar sancakları mutasarrıfı ve Karadeniz Boğazı muhâfızı Hüseyin Paşa ile kaptan Paşaya hıl'at ilbâsından sonra Hâssa muhâfızıyla Topçubaşıya hıl'at giydirilmesi münasib görülmüştür (*HH*. 28627).

84 Ahmed Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul 1309, XII, 186-187.

85 İstanbul Bostancı mevki ocağında bu değişiklikler olurken, Edirne bostancı ocağı da tamamen lağv edilmiştir. Bk. Lütfi, *Tarih*, I, 201; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, «Bostancı», *İA*, II, İstanbul 1970, s. 738.

86 Asâkir-i Mansûre'nin teşkilini müteakib Enderun ağalarından kurulan piyade ve süvari askerleri ise zaman zaman bizzat II. Mahmud tarafından talim ettirilmişlerdir (Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-vukuât*, İstanbul 1327, IV, 109; Tayyârzâde Atâ, *Tarih*, III, 108-110). Bunların kuruluş tarihi olan 1241'e

Aşağıda tafsilâtlı olarak belirtileceği gibi, nefer aylıkları yirmişer kuruş olacak, ayrıca bunlara tayın ve elbise verilecekti. Bir tertibe tayın ve elbise paralarından başka ayda 43750 kuruş, yılda beş yük

ebced hesabıyla «Leşker-i hâs» ifâdesiyle tarih düşürülmüştür (*Tarih-i Cevdet*, XII, 185). Enderun ağalarından kurulan birlik ve II. Mahmud'un onları Rami Kışlası'nda talimi hakkında Hızır İlyas ve Tayyazâde Atâ Bey'in Enderun tarihleri ile Abdülhak Molla'nın *Tarih-i Livâ'*sında malûmat vardır. Ezcümle, bunların ilk talimleri, III. Selim devrinde Nizâm-ı Cedîd'e yazılıp yeni talim hakkında bilgi sâhibi olan Hazîne ağalarından Mehmed Emin tarafından II. Mahmud'un huzurunda yaptırılmış ve bu zât Enderun ağalarının başına binbaşı tayin edilmiştir. Kiler ve Seferli koğuşlarından seçilen yirmi nefer arasına *Enderun Tarihi* müellifi Atâ Bey de girmiş ve piyâde talimi görmüştür. Sayısı ikli-yüzü bulunca birlik, maiyetinde Sır Kâtibi Mustafa Nuri Paşa mâbeynci, Şakir Efendi de erkân-ı harblık hizmetinde olarak, binbaşı kıyafetiyle bizzat pâdişah tarafından Rami kışlasında talim ettirilmiştir. Bu arada Enderûn ve Dârüssaâde ağalarından bir bando mızıkası kurulmuş, bu işe başta İtalyan bestekâr Donizetti (hayatı için bk. *Türk Ansiklopedisi*, Ankara 1966, XIV, s. 2-3; Yılmaz Öztuna, *Türk Musikisi Ansiklopedisi*, I, İstanbul 1969, s. 170) olmak üzere bâzı ecnebi ve yerli ustalar tayin edilmişlerdir (Atâ, *Tarih*, III, 110).

Nashını müteakib hemen süngülü tüfeklerle Fransız usulü talime başlayan Binbaşı Mehmed Emin Ağa, Seraskerlikteki binbaşılar gibi al ve yeşil kadifeden kesilmiş süslü cepken giymiştir. Bilâhure bu zât, Kütahya'dan getirtilip Selimiye Kışlası'na yerleştirilen taburun binbaşılığına tayin edilmiştir. Müellif H. Hızır İlyas o sırada gedikli çuhadar olduğunu yazmaktadır (Bk. *Vekayi-i Letâif-i Enderun*, s. 395-396). 1242 yılında, Saray ve diğer kışlalarda ilk kez uygulanan «üçlü talim» pek başarılı olmadığından, II. Mahmud tarafından Husrev Paşa'nın maiyyet askerindeki gibi -ki buna «Talim-i Husrevî» deniliyor- talim yapılması emredilmiştir. Daha önceki üçlü talimde zâbit ve nefer olanların hepsi, yeniden Husrev Paşa'nın yüzbaşlarından Enderun'a alınan Sabri Mustafa Ağa ile Abdi Ağa'dan ders almışlar, böylece iki bölük piyade bu talimi öğrenmek zorunda kalmıştır. Yeni eğitimi tamamlayanlardan Rodosizâde Ahmed Bey, Hâ-nende Haşim Bey, Necib Ağa ve Kilerlili Süleyman Bey imtihanı vererek yeniden zabıt olmaya hak kazanmışlarsa da; eski talimde imtihansız olarak yüzbaşı olup nişanlar alan Hazineli Nebil Bey ve Seferlili Reşid Ağa ile bâzı mülâzımlar, yeni talimde başarılı olamadıklarından rütbelerinden alınmışlar, kudemlerine hürmeten en aşağı rütbe olan onbaşılığa lâyık görülmüşlerdir (H. Hızır İlyas, *aynı eser*, s. 401).

Enderun ağalarından, kimi süvari kimi de piyâde olarak teşkil edilen hâssa askerinden, süvariye rağbet ve itibar daha çok olup, bu da piyadeleri üzmetke, dolayısıyla birbirlerine, bilhassa süvarilere hasedle bakılmasına, hatta piyadelerin talim ve taallümden el çekmelerine sebep olduğundan, bu durum silâhdar ağayı müşkil vaziyete düşürmekteydi. Nihâyet, pâdişaha sunulan bir takrirden

25060 kuruş tahsis edilecekti⁸⁷. Böylece II. Mahmud devri yenilik hareketlerinin temelini teşkil eden «Asâkir-i Muntazama-i Muvaz-zafa» Hâssa ve Mansûre adlarıyla iki ana sınıfa ayrılmış, 1251'de Mekteb-i Harbiye'nin açılışına kadar her ikisinin de kumandanları, genellikle Husrev Paşa'nın, kölelerden terbiye edip yetiştirdiği kim-selerden seçilmiştir⁸⁸.

Ancak, II. Mahmud'un bütün iyi niyet ve gayretleri bazan sırf taklid yüzünden, hemen istenen sonucu vermemiştir. Nitekim o sı-ralarda Osmanlı Türkiyesinde bulunan İngiliz subayı Sir Adolphus Slade, bu pâdişahın, Türk süvarisinin ata biniş şeklini değiştirerek Avrupalıların uzun özengili ve düz eyerli atlarını Osmanlılarınkine

bu ikiliğin zararları belirtilmiş, II. Mahmud da : «Ta'limden maksûd dîn ü devlete kuvvet ve a'dâya kesr ü hezimetden başka bir niyyet olmadığı akıldan müsteb'id değildir» diyerek kimsenin kırılmasını istememiş ve hepsinin süvari olmasını emretmekle, mevcut bir bölük süvâri ikiye çıkmış, böylece 1243 yılı sonlarında yarım taburluk bir süvâri birliği teşkil edilmiştir. Bu sırada Enderun tarihi müellifi Hızır İlyas, kendisinin de bir bölüğe başçavuş olduğunu yazmaktadır (*Vekayi-i Letâif-i Enderûn*, s. 433-434). Bu iki bölüğe Fransız Mösyö Kalos muallim tayin olunmuştur. Süvâri taliminde iyice başarılı kazanan Atâ Bey de onbaşı vekillğine atanmış ve Enderun ağası muallimlerine mahsus ortası tuğralı gümüşten yarım gemesi daire şeklindeki bir çift süvâri onbaşı nişanına sahip olmuştur. O sırada bu nişanlardan, binbaşidan yüzbaşıya kadar dörder, mülâzımlara üçer çavuşlara ikişer, onbaşı vekillerine de birer çift verilirdi (Atâ, *Tarih*, III, s. 111).

II. Mahmud, tamamı süvâri olan bu iki bölük askerle Rami çiftliğinde yeni inşâ ettirdiği kışlaya gitmiş ve burada kaldığı iki seneye yakın sürede binbaşı rütbesiyle onları bizzat talim ettirmiştir. (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi H. 2367 numaralı bir yazma tomarda, ilk teşkil edilen süvâri ve piyâde topçu, arabacı, mehterhâne, cebehânceci ve saka ağalarının isimleri verilmektedir. Rulonun başındaki ve sonundaki resimler için bk. M.S. Kütükoğlu, *adı geçen ma-kale*, s. 600-601). Yukarıda denildiği gibi, bu talimler hakkında yer yer atıflarda bulunduğumuz Abdülhak Molla'nın *Tarih-i Livâ'sı* ile Hâfız Hızır İlyas'ın adı geçen eserinde bilhassa s. 472, 492-494 ve daha birçok yerde; Atâ tarihinde (bil-hassa s. 108-110 arasında) bilgiler vardır. (Alaylar teşkilinden sonra Hâssa süvârilerine Enderûn ve Harem ağalarından tayin olunanların isimleri için bk. Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi, nr. D. 4940).

87 Lütfi, *Tarih*, göst. yer.

88 M. Nuri Paşa, *aym eser*, IV, 109. Ayrıca bk. yukarıda not 86.

üstün zannederek tercihini tenkid ve bunu reform değil bir şekil taklidi olarak kabul etmekle pek haksız sayılmamalıdır⁸⁹.

Teşkilâtı :

Yukarıda temas edildiği üzere, eski ocağın âmiri olan bostancıbaşı, yeni teşkil olunan ocağın da ağası ve seraskeri makamınday-

89 1849 yılında amirallik rütbesiyle Osmanlı ülkesine tekrar gelen ve dört beş sene «Müşâvir Paşa» sıfatıyla donanmamızda çalışan Adolphus Slade bu hususta şunları söylemektedir : «Sultan Mahmud Türk süvârisinin ata biniş tarzını değiştirmekle büyük hata etmiştir. Daha önce, mükemmel oturağı (eyeri) ile, atlarına tam hâkim olan süvâriilerin iyi bir ıslaha ihtiyacı vardı. Fakat Mahmud, bütün reformlarında maskeyi şahıslara, kabuğu da meyvelere tercih etti. Avrupalı süvâriiler düz eyer ve uzun özengi kullanırlardı. Sultan buna dayanarak, kendi süvârisinin de aynı şeyi kullanmasının zarurî olduğunu düşündü. Avrupalı piyadelerin sıkı ceket ve dar kep giymelerini aynen uyguladı. Halbuki bu konuda taklid sadece saçmalıktı. Bedeni rahatsızlık ve tahammülden başka bir şey vermiyordu. Bu durum ise sonsuz nefret ve moral bozukluğuna sebep oluyordu...» Slade Paşa'nın fikirleri hakkında daha geniş bilgi için bk. *Records of Travels in Turkey and Greece and of A Cruise in the Black Sea With The Capitan Pasha in the Years 1829, 1830 and 1831*, II, London 1833, s. 210-211. Bu eser kısmen Ali Rıza Seyfioğlu tarafından *Sir Adolphus Slade'in Türkiye Seyahatnâmesi ve Türk donanması ile yaptığı KARADENİZ seferi* adıyla Türkçe'ye çevrilmiş ve Genelkurmay Başkanlığı yayınları arasında 1945'de çıkmıştır. Aynı mütercim, müellifin öteki eserini de, *Türkiye ve Kıvrım Harbi* adıyla tercüme etmiştir. Bu kitap da 1943 yılında yine Askerî Matbaada bastırılmıştır. Yazarın hayatı için her iki çevirinin mütercim tarafından yazılan önsözlerine bakılabilir. II. Mahmud bu taklid meselesinde o kadar ileri gitmiştir ki, Avrupalı eyeri kullanmak istemeyen sadrazamı azarlamış, bu vezir bir süre pâdişahın gözünden düşmüştü (bk. Ed. Engelhardt, *Türkiye ve Tanzimat*, Ali Reşad tercümesi, İstanbul 1328, s. 19).

Slade Paşa'dan beş altı sene sonra, yani 1835 yılı sonlarında İstanbul'a gelen Miss Julia Pardoe adındaki bir başka İngilizin, bir bayram alayındaki müşâhedeleri de enteresandır. Bu bayan, resm-i geçit yapan piyâde taburları hakkında : «Sultan Mahmud bunları gerçek asker haline getirmek isterse hayli işi var demektir. Çünkü bunlar kirli, âdeta sallanarak yürüyen biçimsiz insanlar.. yürürken sanki ayaklarındaki pabuçları sürüklüyorlar sanırsınız. O yakışsız fes tâ kaşlarına kadar inmiştir. Üzerlerindeki kötü dikişli elbiselerin kumaşı da en kötü cinstendir» demekte (*Yabancı Gözü İle 125 Yıl Önce İstanbul*, İstanbul 1967, s. 63. Bu eser Miss Pardoe'nun *The City of Sultan and Domestic manners of Turks* adlı eserinin Bedriye Şanda tarafından yapılan kısmî tercümesidir), bu da, on sene gibi uzunca bir zaman geçmiş olmasına rağmen, II. Mahmud reformlarının pek tutmadığını göstermektedir.

di. Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'deki gibi, devlet hizmetlilerinden tecrübeli biri de nâzır tâyin edilecekti. Rütbesinin Humbarahâne-i Âmire nâzırlığı ile Matbah-ı Âmire emînliği arasında olduğunu belirttiğimiz bu zâtın makamı tevcihât defterinde «Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa Nezâreti» diye yazılacaktı⁹⁰.

Ocağın ilk teşkilinde, müstakil bir kâtib tayin edilmemiş, bu hususun ileride mevcut artınca düşünülmesi uygun bulunmuştu.

Zâbitleriyle birlikte 1527 neferden ibaret olan bir tertib Hassa bostancı neferleri kısmen bostancıbaşı ağa ve nâzırı tarafından eski bostancıların işe yararlarından, kısmen de hariçten, fakat aslı nesli bilinen ve yaşları 15-30 arasında olan genç, güçlü ve bekâr delikanlılardan seçilerek tamamlanacaktı⁹¹.

Bu tertib,

1200 tüfenkli piyâde

120 topçu

60 arabacı

24 cebehânci⁹²

20 mehterhânci,

geri kalanlar da reis, zâbit, nefer kâtibleri, sancakdar, saka, mühendis, hekim ve cerrahdan ibaret olacaktı. 1200 neferden oluşan tüfekli piyâdelerin her dokuz neferinin başına bir onbaşı; bir saf⁹³ itibar olunan her yüz neferin başına bir yüzbaşı tayin edilecekti. Birinci, ikinci ve üçüncü saf şeklinde oniki safın başına getirilecek oniki yüzbaşının bilgili, yiğit ve dirâyetli kimseler olmasına dikkat edilecekti. Bunların maiyetine ikişer yüzbaşı mülâzımı ve her safa birer

90 Bu makama ilk anda uygun biri bulunamamış, bizzat II. Mahmud'un emri ile Humbarahâne kâtibi Said Muhib Efendi'nin getirilmesi münâsib görülmüştür (HH, 22877). Asâkir-i Hâssa nezâreti 27 Cemâziyelâhır 1245/24 Kasım 1829 tarihinde lâğv edilerek, vazifeleri başkâtibliğe devredilmiştir (Cev. Asf. nr. 21231 ve MAD, nr. 8368, s. 53).

91 KAMM, TY, 5824, vr. 65a-b.

92 Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri-i Osmanî*'de cebehânci adedini 38 kişi olarak belirtmektedir (TY, 4178, s. 72).

93 Bu kelime daha sonra «bölük» olarak değiştirilmiştir.

imam, sancakdar, çavuş ve saka verilecekti. Altışar saf halinde sağ-kol ve solkol olarak ikiye ayrılan tertibin her kolunun başına, işinin ehli iki zâbit sağ ve sol kol ağası olarak tayin edilecekti. Oniki safın herbirine birer top verilecek, böylece «Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa» tertibinde oniki top bulunacak; her koldaki altışar top için kırksekizer topçu neferi, altışar topçu ustası ve halifeleri bulunacaktı. Ayrıca, yine her kolda yirmidörder arabacı neferi, altışar arabacı halifesi ile onikişer cebehâneci neferi, ikişer zurnazen, tablzen na'rezen, zilzen, tranpetçi ve birer de nefer kâtibi mevcut olacaktı. Bütün tertib içinde bir topçubaşı, bir arabacıbaşı ve bir cephâneci-başı ile bunların birer çavuşları; birer mehterbaşı, zurnazenbaşı, mühendis hocası ve bunun bir mülâzımı bulunacaktı. Hâssa baştabîbi marifetiyle ve münâsib aylıkla tayin edilen iki hekimle birlikte bir tertib, bostancıbaşı hariç, 1256 kişiden teşekkül edecekti. Hepsinin üstüne de kavrayışlı, cesur, askerlik ve talim işlerinden anlar, zabt u rabta kadir mahâretli biri binbaşı tayin edilecekti⁹⁴.

Bu binbaşı, idaresi altındaki tertibin tamamının zabt u rabtından mes'uldü ve iki kol ağası ile topçubaşı, arabacıbaşı ve öteki zâbitlerin âmiriydi. Sağ ve sol kol ağaları, idareleri altındaki altışar safın yüzbaşılarının; yüzbaşılar, kendi saflarındaki çavuş, saka, sancakdar ve onbaşlıların; onbaşlılar, emirlerindeki dokuzar neferin; topçubaşı, cephâneci-başı ile mehterbaşının; öteki kumandanlar da kendi idarelerindeki çavuş, halife ve diğer neferlerin âmir ve zâbitleriydi. Bunların cümlesi ise bostancıbaşı ağanın idaresi altındaydı⁹⁵.

TALİMLİ HÂSSA BOSTANCILARININ VAZİFELERİ

Yeni nizâmla, devlete yararlı asker olmaları, seferde ve hazarda emredildikleri vazîfelerde daima hâzır bulunmaları amaçlanan Hâssa bostancı neferleri Saray dâhilinde tahsis olunacak kışlalarında ve odalarda ikâmet edecek ve «Ağa bağçesi» denilen yerde haftada beş gün kuru; pazartesi ve perşembe günleri de ateşli talim yapacaklar; yeteri kadar mahâret sâhibi olunca Saray'ın, korunması kendilerine emânet edilen kapılarını, bu arada Bâb-ı Humâyûn ile

94 *KAMM*, TY. nr. 5824, vr. 65b-66b.

95 *Aynı eser*, vr. 66b-67a.

Orta-kapı'yı gece-gündüz tüfekleriyle bekleyeceklerdi. O sırada, kapıların açılıp kapanması hizmetlerinde bulunan eski bekçi ve kapıcılar da işlerine devamlı Hâssa askerleriyle birlikte kapıları muhâfaza ve, girip çıkanlara dikkat ile pâdişahın fermânına, yani kendilerine verilen talimata göre hareket edeceklerdi. Bostancıbaşı ağa ve binbaşı tarafından her kapıya yirmidört saatte bir değişmek üzere nöbetleşe birer onbaşı, yeteri kadar neferât tayin olunacaktı. Pâdişahın Beşiktaş sarayına gittiği günlerde tertiblenen eski «halvet» takımları, bundan böyle terk edileceğinden, onların yerine gerekli sayıda nefer bunlardan seçilecek ve haftada bir değişmek üzere münâvebe ile gerekli yerlerde vazife göreceklerdi. Boğaziçi'nin Anadolu sâhillerinde olan Hasbahçeler Anadolu vâlisi⁹⁶, Rumeli sâhillerindekiler ise Serasker Paşa tarafından muhâfaza ve idare edilecekti.

Davudpaşa ve Üsküdar kışlaları yapıldıktan sonra, civardaki Hasbahçeler ile öteki yerlerde hep Asâkir-i Mansûre bulundurulmağa başlandığından, Hâssa bostancı neferleri yalnız Dolmabahçe'den Ortaköy'e kadar bölgeyi muhâfazaya memur ediliyorlardı⁹⁷ ki gerekirse bu vazifeyi yine haftada bir nöbetleşe yapacaklardı.

Hulâsa, bu talimli askerler hangi işe memur kılınırlarsa nöbet ve devridâim suretiyle kullanılarak gerek kışla, gerek öteki yerlerdeki hizmetlerinde hem vazifelerini ifâ edecekler, hem de eğitim ve tatbikatla, modern bir askerde bulunması gereken vasıfları kazanmaya çalışacaklardı.

Bu nizama göre, bir tertibin tüfekli nefer sayısı 1200 kişiden ibâret olup, topçu, arabacı ve cephaneci sınıflarına mensub neferlerin hizmetleri başkaydı. Muharebe sırasında bu sınıfların her biri kendilerine mahsus hizmetleri ifâ edeceklerdi. Hazar zamanında ise, genellikle atış talimi yapacaklar ve nöbet hizmetlerinden geri kalmayacaklardı. Yani, tüfekleriyle, aynen piyâdeler gibi saray kapılarını, «halvet-i humâyûn» vs. gibi muayyen yerlerin korunması hizmetlerini yürüteceklerdi⁹⁸.

96 O sırada bu mevkie İzzet Paşa bulunuyordu.

97 Lütü, *Tarih*, I, 201.

98 HH, 24040.

Bostancıbaşı ile nâzırın vazifeleri

Yukarıda kısaca görevlerinden bahsettiğimiz Talimli hâssa bostancılarının en büyük âmiri olan bostancıbaşı ağa, bundan böyle kendisine ayrılan mahaller dışındaki bölgelerin zabt u rabtına müdâhale etmeyecekse de, eskiden olduğu gibi, derya muhâfızı olarak daima kola çıkıp dolaşması, iskelelere karışıp seyir yerlerine nezâret etmesi de gerekeceğinden denizde olsun karada olsun rast geldiği uygunsuz kimseleri yakalama gibi hususlarda yine mutlak yetkiyi hâiz olacaktı. Başka bölgelerdeki vazifeliler de, gerektiğinde bu nevi meselelerde bostancıbaşıya tâbi olacaktı. Bostancıbaşı ağa kola çıktığında, îcabında yanına birkaç onbaşı alabilecekti.

Kısacası, «Mu'alem Bostaniyân-ı Hâssa» ocağı zâbit ve neferlerinin idaresi bostancıbaşı; maaş, aylık ve diğer müteferrik masrafları gibi meselelerin halli nâzırın uhdesindeydi. Bununla beraber bütün işler ikisi tarafından yürütüleceğinden, her husustaki arzları müştereken mühürleyecekler, ikisinin mührü bulunmayan arza itibar edilmeyecekti. Bostancıbaşı ve nâzırdan her biri, kendi uhdesine düşen vazîfeyi îfâda ihtimam ederek hâssa neferlerinin yaşlı, amelmânde, mühtedi (dönme) ve ne idüğü belirsiz kimselerden olmamalarına, yazımı sırasında dikkat edeceklerdi. Yazılanların taahhüd ve kefâlete bağlanıp onbaşılardan, emrindeki neferlere; yüzbaşılardan onbaşılara; kolağalarının yüzbaşılara; öteki kumandanların da kendi emirlerindeki zâbitlere kefil olarak kuvvetli râbitalara bağlanıp bağlanmadığına dikkat edecekler, nizama aykırı ve tembel davrananların derhal cezalandırılmalarını sağlayacaklardı.

Aynı zamanda, ocağın bu en yetkili iki âmiri, neferlerin devamlı kışlalarda veya vazife mahallerinde mevcut olup olmadıklarının, savaş tekniğini tahsil edip etmediklerinin, silâh ve elbiselerinin daima temiz tutulup tutulmadığının, kendilerine tahsis edilen tayınlarının tam olarak verilip, asla uygunsuzluk yapılmamasının, hastalananların iyi tedâvi edilip edilmediğinin, hulâsa nizâma aykırı her davranışın kontrolünü yapacaklardı⁹⁹.

99 Mansûre Nezâretiyle birlikte Hâssa Nezâretinin de ilga edilmesiyle, 26 Cemâziyelâhır 1245/23 Aralık 1829 tarihinden itibaren tevcihât, silsile vs. gibi işler için arzların yalnız Asâkir-i Hâssa kâtibinin kalemiyle yazılıp Hâssa muhâfızı tarafından mühürlenmesi kabul edilmiştir. (*Cev. Ask.* nr. 44077; *TY.* 5824, vr. 75a-76a).

SOĞUKÇEŞME OCAĞININ TALİMLİ HÂSSA BOSTANCILARINA TALİMHÂNE YAPILMASI VE TEŞKİLÂTI

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'ye yazılan çocuklar için eski Acemi kışlasının Talimhâne olarak kullanılması gibi, Hâssa askerlerine de Soğukçeşme ocağının¹⁰⁰ Talimhâne olarak tahsisi hakkında Bostancıbaşı ile nâzırın müştereken sundukları *takrir* 3 Ramazan 1242/31 Mart 1827 tarihinde kanunlaşmış ve «Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa» nizâmnâmesine zeyl edilmiştir¹⁰¹.

Buna göre,

1) İstanbul'dan ve taşradan gelip hâssa askeri yazılmak isteyen neferlerden onbeş yaşından küçükler önce Talimhâne'ye gönderilerek orada terbiye edilecek, yaşları onbeşe varınca, yani istidât ve kabiliyetleri anlaşıldıktan sonra, askerliğe elverişli olanlar alınacaktı.

2) Bilâhîre, bunlar bir süre daha tedris edildikten sonra hangi fen ve san'ata meyilleri varsa ona göre yetiştirileceklerdi.

3) Bu Talimhânedeki toplanacak çocuklar ilk etapta yüz nefer itibar edilecek ve başlarına, İstanbul kadısınınca imtihanla seçilen münasib biri altmış kuruş aylıkla hoca tayin edilecekti. Daha önceki ehliyetsiz hoca da yine orada, hâline uygun bir hizmette bulunabilecekti.

4) Bu yeni hoca, Talimhâne'deki çocuklara her sabah Kur'ân-ı Kerîm, ilmihâl ve bazı dinî risâleler okutacak, yazı dersleri verecek ve ehliyetine göre öteki ilimleri öğretecekti.

5) Beş vakit namazı da cemaatla kıldırarak olan bu hoca, talebeler arasında selâset ve tertîl üzere, yani usûlüne uygun Kur'ân tilâvet edenlere mektebdeki cüz'leri kıraat ettirecek, böylece Hamîdiye vakfınca tayin edilen cüz'hânların vazifesi bunlara devr edilecekti. Her hatm-i şerîf sonunda hâsıl olan ecirler vakıf sâhibi olan

100 Keşkeğiyle meşhur olan bu ocak bostancıları, Topkapı Sarayı'nın Soğukçeşme kapısı ile Alay-köşkü tarafının bekçileriydi.

101 HH. nr. 17694; MAD. nr. 8368, s. 30-31; KAD, nr. I, s. 109-113.

I. Abdülhamid'in ruhuna hediye olunacak ve her gün devrin pâdişahı II. Mahmud'un muvaffakiyet ve muzafferiyeti için duâ edilecekti.

6) Talimli hâssa bostancıları ocağına yazılacak çocukların sayısı artıp yüz kişiyi geçerse, başka hoca ve zabitler nasb edilecek, ayrıca dindar ve disiplinli bir yüzbaşı, bir yüzbaşı mülâzımı ve dürüst bir vekilharç tayin olunacaktı.

7) Bu yüzbaşıya 120, mülâzımına 80, vekilharca 100 kuruş aylık verilecekti. Çocuklara ise, müsavî olarak beşer ve içlerinden her dokuz neferin başına getirilen onbaşılara¹⁰² altışar kuruş tahsis edilecek; yiyecekleri için de öteki talimli askerlerinki gibi tayin çıkacaktı.

8) Hocalara, senede bir kat elbise; yüzbaşı, mülâzımı, onbaşı ve sıbyanlara birer şubara, nîmten (mintan), alaca yelek, sıkma, gömlek, gömlek eşi ve diğer giyim eşyâsı verilecekti.

9) İçlerinden, babası ve annesi olup da, evlerine gitmek isteyenler, haftada bir gece izin kullanabilecekler, bunun dışında başka yerlere bırakılmayacak ve dışarıdan kimseyle görüştürülmeyeceklerdi.

10) Her türlü muhâfazaları, denetlenmeleri, tayinlerinin alınıp pişirilmesi ve tevzii hususlariyle, yüzbaşının nezareti altında vekilharç ilgilenecekti.

Hulâsa, hepsinin âmiri yüzbaşıydı. Bostancı ocağı talimhânesinin her şeyi, yüzbaşı ve vekilharcın uhdesinde ve mesuliyetinde toplanıyordu. Mülâzım, bu çocuklara her gün tahsis edilen münâsib vakitlerde okuma-yazma öğrenmelerine hâlel gelmemek üzere, savaş tekniklerini talim ederek her bakımdan yetişmeleriyle meşgul olacaktı.

Usta ve neferleri, öteki ocakları gibi dağılmış olan Soğukçeşme ocağının, vakıflardan ve başka yerlerden tahsis edilmiş gelirleri ile nakidlerinin idaresi Tezkirecibaşı ağanın uhdesindeydi. Bu zât tarafından her sene muharrem ayında yapılan ocak muhase-

102 Bunlar daha büyücek olanlar ve silâh kullanabilenlerdi.

besi neticesindeki hâsılât, zarurî ihtiyaçları ve masrafları için talep olunan meblâğdan tenzil olunacaktı¹⁰³.

Yukarıda, 31 Mart 1827 tarihinde çıkartılan Kanunnâme zeyline göre, Talimhâne ittihaz olunan Soğukçeşme ocağına alınan yüz çocuktan bazıları Dikimhâne'ye, bazıları da Tophâne'ye, büyücekleri Hâssa bostancı mızıkacılığına ve tüfekli (piyâde) neferliğine gönderilmiş, gerçekten hepsi kabiliyetine göre bir meslekte ilerlemişti. Bunu gören herkes evlâdını bu Talimhâne'ye yazdırmak isteyince, adı çok geçmeden «Asâkir-i Hâssa-i Muhammediyye» şekline çevrilen ve o sırada yüz nefer olan Hâssa bostancılarının çoğalması her bakımdan faydalı görülmüştü. Kanunnâmeye göre, sayıları yüzü geçince, ikinci yüz nefer için de ayrı hoca, yüzbaşı vs. tayini gerekiyordu. Fakat, Hâssa muhâfızı Osman Hayri Paşa ile nâzır Mehmed Said Muhib Efendi 23 Zilhicce 1244/26 Haziran 1829 tarihinde verdikleri *takrirle*, ikinci grup için yeni birer hoca ile yüzbaşı tayin edilmeden tedris ve talimin mevcut imkânlarla sürdürülebileceğini gösteren bir teklif getirmişlerdi.

Buna göre, ikiyüz nefere Kur'ân-ı Kerîm talimi için hocaya yardımcı olmak üzere bir halife tayin edilecek, Talimhâne'deki hoca ve zâbitlerin maaşlarına birer mikdar zam yapılarak, mesele halledilebilecekti. Yine bu *takrîre* göre, yüzbaşılardan 120; yüzbaşı mülâzımlarının 80; vekilharçların 100 ve hocaların 60 kuruş olan aylıklarının, bundan böyle yüzbaşılar için 180; mülâzımları için 120; vekilharçlar için 130; hocalar için 100 kuruş ve yeni tayin olunacak halife için ise 50 kuruşa yükseltilecekti¹⁰⁴.

Hâssa Bostancı Ocağı neferleri içinden seçilen 35 kişiye Tıbhâne-i Âmire'de cerrahlık tahsili yaptırılması yoluna gidildiği de görülmektedir. Ancak bunların yaptıkları tahsilin ağırlığı sebebiyle -ki cerrahlık tahsili için yabancı dil öğrenme zarurî olduğundan tıbbi talebeleri bu iki işi birden yürütmekteydi- maaşlarının arttırılmasına lüzum duyulmuş ve önce 10 para ilâvesiyle 12,5 kuruşa, daha sonra ise 22,5 kuruşa çıkarılmış; ayrıca Mukataât hazînesinden de sekizer para verilmesi uygun görülmüştü¹⁰⁵.

103 HH, nr. 17694; KAD, I, 109-113.

104 MAD, nr. 8368, s. 118.

105 Bu hususta devrin Hâssa baştabîbi Behçet Efendi'nin vermiş olduğu *takrir* kanunlaşmış ve esas nizâmnameye zeyl edilmiştir (*Aynı defter*), s. 118-119.

Hâssa bostancılara tabîb tayini

Hâssa bostancı ocağında devamlı olarak hekim bulundurulmasına ihtiyaç duyulması üzerine, bostancıbaşı ile nâzır müstereken bir *takrîr* sunarak bu hususu belirtmişler ve muhtemelen 1242 yılında ocağa Hâssa baştabîbi tarafından bir hekim ile bir de cerrahın tayini kararlaştırılmıştır.

Ancak Asâkir-i Mansûre cerrah ve tabîpleri için kanunnâmede belirtilen miktar maaşla bu görevlere eleman bulunamıyordu. Gerekli masrafların Asâkir-i Mansûre nâzırınca ayrıca verilmesi, Asâkir-i Mansûre usûlüne göre Hâssa bostancıları tabîb ve cerrahlarının yüzellişer kuruş olan maaşlarının yetmişbeşer kuruşu aylık olarak tediyesi yetmişbeşer kuruşu da nâzırı tarafından açıktan verilmesi uygun görülmüştür. Açıktan verilen bu para nâzır tarafından tutulan deftere kayd olunacaktı. Bu vazîfelere ilk tayin edilenler ise, tabîb olarak Seyyid Ahmed Efendi, cerrah olarak da Begos adlı zimî idi¹⁰⁶.

Dînî eğitimi

Bostancı ocağının eskiden vazifeli imam ve hocaları, yeni nizâm gereği her safa yeniden tayin edilecek, şayed bunlar yetmezse dışarıdan ocağın kütüphâne hocası tarafından imtihanla din adamı seçilecekti. Bunların her birine otuzar kuruş aylık, otuzar kuruş da «kisve-baha» adıyla elbise parası verilecekti. Topçu, arabacı, cep-hâne ve mehterhâne neferleri için de ayrıca imam tahsisi gerektiğinden, bunlar da hâssa bostancı neferlerinininki gibi tedârik ve tayin edilecekti¹⁰⁷.

Zâbitler, gerek kışlalarında, gerek sâir yerlerdeki memuriyetlerinde beş vakit namazın cemaatle edasını temin edeceklerdi. İmamlar, kütüphâne hocasından ders okuyacaklar, kendileri de neferâta günde birer nöbet Kur'ân-ı Kerîm, ilmihâl ve dînî meselelerin tedrîsine çalışacaklar; bu hususlara gerek imam ve hoca efendiler, ge-

106 HH. 18347. Talimli bostancıların çoğalması üzerine ikinci ve üçüncü tabîb tayini gerekmiş ve 7 R. ahır 1243/28 Ekim 1827'de baştabîblikçe 300 kş. aylıkla tabîb 120 kş. la da eczacı حاحه دورف atanmıştır (MAD, 10116, s. 217).

107 HH. 24040.

rekse başta binbaşı ve bostancıbaşı olmak üzere bütün zâbitler büyük ihtimam ve dikkat göstereceklerdi.

HÂSSA BOSTANCI TABURUNUN MAAŞ MESELESİ

Aşağıda temas olunacağı gibi, Bostancı ocağı nâzırı, binbaşı ve diğer ileri gelenleri, rütbelerine göre maaş alacaklar, neferlere ise eşit olarak yirmişer kuruş aylık tahsis edilecekti. Bu maaşlar için kaleme sened verilmeyecek, bostancıbaşı ağa ve nâzır tarafından zâbit ve neferlerin isim isim yazılarak tutulacak defteri kalemlere kayd ile bostancıbaşı ile nâzırın aydan aya takdim edecekleri takrire göre maaşlar toplu olarak Hazîne-i âmireden alınacak ve yine ikisinin huzurunda binbaşı, nefer kâtibleri, kolağaları ile her safın zâbitleri de hâzir oldukları halde, isim ve şöhretlerinin yazılı olduğu defterle karşılaştırılmak suretiyle ödenecekti. Her ay tutulacak yoklama defterleri de aynı şekilde, kalemlere kayd olunacaktı¹⁰⁸.

Bu maaş ve aylık tanziminde hekim ve cerrah hâriç olup, bunları vaziyete göre belirlenecekti. İmam ve hocalar için eski görevlerinden fazla şey tahsisi gerekirse, onlara veya yeni tayin edilecek imamlara verilecek aylık miktarı altmışar kuruş olacaktı. Kezâ, bostancıbaşı nâzırının maiyetine neferât tahririne memur iki kâtibden başka, îlâmât ve defterler tahriri, tayınların hesapları ve öteki takrirler için de başka kâtib istihdâmı lâzım geleceğinden, bunun aylığı masraf defterine kayd olunup, aydan aya mîrice ayrıca karşılanacaktı.

Sağ ve sol kol tertibine
girmeyenlerin maaşları¹⁰⁹

Rütbe	Aded	Maaş	Yekûn
Nâzır efendi	1	3000 kuruş	3000 krş.
Binbaşı	1	750 »	750 »

108 27 Cemâziyelâhır 1245 (24 Aralık 1829) tarihinde Masârifât Nezâretinin kurulmasıyla, Mukata'ât Nezâretine sâdece gelirlerin tahsili işi bırakılmış, masrafların idâresi bu yeni nâzırlığa bağlanmıştır (*Cev. Ask. nr. 21231; MAD. nr. 8368, s. 50-52*).

109 Bostancıbaşının aylığı esas kanunnâmeye zeyl edilen bir nizâmname ile ayrıca belirlenmiş olup, aşağıda bahs edilecektir.

Rütbe	Aded	Maaş	Yekûn
Topgubası	1	200 »	200 »
Topçu çavuşu	1	100 »	100 krş.
Arabacıbaşı	1	150 »	150 »
Arabacı çavuşu	1	80 »	80 »
Cebehânecibaşı	1	130 »	130 »
Cebehâneci çavuşu	1	60 »	60 »
Mehterbaşı	1	140 »	140 »
Surnazenbaşı	1	60 »	60 »
Mühendis hocası	1	75 »	75 »
Mühendis mülâzımı	1	50 »	50 »
Genel yekûn:		4795 »	4795 »

Kol ağa ve neferlerinin aylık
maaşları

Rütbe	Aded	Maaş	Yekûn
Kolağası	1	400 kuruş	400 krş.
Kol mülâzımı	1	250 »	250 »
Yüzbaşı	6	180 »	1080 »
Yüzbaşı mülâzımı	12	120 »	1440 »
Sancakdar	6	100 »	600 »
Çavuş	6	60 »	360 »
Onbaşı	60	30 »	1800 »
Sağ sol kol neferleri	540	20 »	10800 »
Top ustası	6	40 »	240 »
Top halifesi	6	30 »	180 »
Topçu neferleri	48	20 »	960 »
Arabacı halifesi	6	30 »	180 »
Arabacı neferleri	24	20 »	480 »
Cebehâne neferleri	12	20 »	240 »
Surnazen	2	20 »	40 »
Tablzen	2	20 »	40 »
Sade na'rezen	2	20 »	40 »

R ü t b e	A d e d	M a a ş	Y e k û n
Zilzen	2	20 »	40 »
Tranpetçi	2	20 »	40 Krs.
Saka	6	20 »	120 »
Nefer kâtibi	1	150 »	150 »
	751 × 2		Yekûn: 19480 × 2 »
Sağ ve sol kol toplami:	1502		38960 »
Genel toplam aylık			43755 »
yıllık			525060 »

Görüldüğü gibi, 751 kişi olan ağa ve neferlerin maaşlarının tutarı 19480 kuruştur. Sağ ve sol kolların aylık maaşları bir arada 38960 tutmakta, buna sağ ve sol kol tertibine girmeyenlerin 4795 kuruş olan aylıkları da ilâve edilince, bir tertib Talimli hâssa bostancılarının aylık maaşları toplam 43755 kuruş, yıllık ise 525060 kuruşu bulmaktadır¹¹⁰.

Hâssa Bostancıbaşıya maaş tahsisi

Yukarıda, bostancıbaşı emrindeki hâssa askeri zâbit ve neferlerinin aylıklarından bahs edilmmişti.

Bostancıbaşılardan daha önce, idareleri altındaki «Orta-i kebîr» vakfından ve tasarrufları altındaki İstarietflâk, Karlıcak ve Dalyan-ı mâhî gibi mukataalardan gelirleri olup, Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssanın teşkilinden sonra bunların idaresi nâzır efendiye havale olunarak bazı giderlere tahsis edilmmişti. Yine bostancıbaşılardan uhdesinde bulunan Kuru-i humâyûn ve Kireççibaşılık'ın gelirleri de ocak kethudaları ile tebdil ağalarına terk edilmmişti.

İstanbul'un önemli bir kısmı ile Boğaziçi'nin müstakil zâbiti olan bostancıbaşılardan, daha önce, her iki sâhilin «tayyarâtından»¹¹¹

110 TY. 5824, 76a-77a. Aynı cedveller MAD, 8368, s. 121-125 ve KAD, I, 91-101'de dahi mevcuttur.

111 Muayyen ve mukarrer olmayan gelirlerin kast edildiği bu tabir yerine bazan «semerât» da kullanılmış, bu da sonradan yerini «hâsılât-ı mütefer-

ve Hâsbahçe ocaklarının usta ve bölükbaşlarından, ilk tâyinlerinde «câize» adıyla aldıkları âidâtlardan da faydalanamayacaklarından zarûrete düşecekleri âşikârdı. İşte câize, âidât ve bazı mukaatalardan gelirleri kalkan yeni statüdeki bostancıbaşılara da, öteki hâssa askeri kumandanlarına verildiği gibi ayda 7500 kuruş maaş tahsisi uygun görülmüş ve bu hususta, esas kanunnâmeye zeyl edilmek üzere 24 Cumâdelülâ 1242 (24 Aralık 1826) tarihinde bir nizamnâme çıkartılmıştır¹¹².

HÂSSA BOSTANCI OCAĞI EFRADININ TAYIN, KIYAFET ve ISINMA MESELELERİ

Tayınları :

Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa'nın gerekli ekmek tayınları zahîre nâzırınca tahsis olunacak fırından; et tayınları da Hâssa kasapbaşısı ağa tarafından verilecekti^{112a}. Öteki zarurî ihtiyaçları nâzır tarafından satın alınacak ve gerekli parası Hazîne-i Âmire'den aydan aya karşılanacaktı. Bu neferlere sabahları yalnız ekmek ve çorba; akşamları yahni; cuma ve pazartesi geceleri bazan piring, bazan da bulgur pilavı verilecekti. Çorbaları piring veya mercimekten olacaktı.

Aşağıdaki tabloda görüleceği üzere, gerekli tayınları aynı olarak verilecekti. Et, ekmek ve öteki yiyeceklerin bozuk veya kalitesiz olmamasına büyük özen gösterilecekti.

1512 nefer, 12 imam, 2 hekim ve cerrahla birlikte 1526 kişi olan bir tertib Talimli hâssa bostancıları, 8 binbaşı, 6 kol ağası, 4 mü-lâzım, 12 yüzbaşı ve 2 topçu, 2 arabacı, 2 cebehânecibaşı ile birlikte toplam 1562 kişi itibar edilmiş ve günde aşağıdaki tayınlarının verilmesi kararlaştırılmıştır¹¹³.

rika»ya terk etmiştir. Bk. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri...*, III, 426.

112 KAD, I, 101-104; KAMM, TY, 5824, vr. 78b-83a.

112a Ertesi yıl, 2. ve 3. tertibler ile Soğukçeşme sabi neferleri ve süvari birliklerinin de eklenmesiyle sayıları artan Hassa bostancılarının et tayınlarının kesin mîkdar belirleninceye kadar, Asakir-i Mansure'ye kıyasen verilmesi uygun görülmüştür. (MAD, 10116, s. 52, 58).

113 KAMM, TY, 5824, 77a-77b. Aynı tablo MAD, nr. 8368, s. 21-25 ve KAD, I, s. 91-101 arasında dahi mevcuttur.

Yiyeceğin cinsi	Mikdar (günde)		Nefer başına mikdar	
Ekmek	78	kıyye	200	dirhem
Koyun eti	390,5	»	100	»
Çorbalık piring	sabah için	52,5	»	87 dirhem
	akşam için	52,5	»	»
	105	»	175	»
Sâdeyağ ¹¹⁴	9,5	»	105	»
Pilavlık piring ¹¹⁵	312	»	80	»
Pilavlık sâdeyağ	52,5	»	85	»
Haftada bir nohut	3090,5	»	100	»
Soğan (aylık)	781	»	200	»
Tuz	780	»	»	»
Mum	75	»	»	»
Sabun	75	»	»	»
Zeytinyağı	75	»	»	»
Odun	150	Çeki		

3 Ramazan 1242/31 Mart 1827 tarihli kanunnâme zeyline göre, Talimli bostancı askerlerinin her 100 neferine yahni tiridliği için, beher çifti 200 dirhem olmak üzere günde ayrıca on çift etmek verilecekti¹¹⁶.

Kışın soğuktan muhâfazaları için, içlerine otluk¹¹⁷ doldurularak verilmiş olan yataklık kılıfları da eskidikçe tamir; şâyed yenilenmesi gerekirse gediz ve emsali kalın bezlerden yaptırılıp altlarına döşenecekti. Sefere giderken ise, neferat bunları içleri boş olarak câmedanlarına koyup beraberlerinde götürecekti. Her sene kasımdan, yani kış başlangıcından hızır günlerine yani bahara kadarki altı ay için her bir safa onar mangal, her mangala günde dörder

114 Sabah ve akşamları soğan kavurmak için.

115 Cuma ve pazartesi akşamları olmak üzere haftada iki defa.

116 MAD, nr. 8368, s. 30-31.

117 Bu kelime, «kış için kurutulmuş ot yığını» anlamındadır (*Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü*, Ankara 1977, IX, s. 3294.

vakiyye¹¹⁸, ancak binbaşı odasına sekizer, kol ağaları ile topçu, arabacı, cebehânci odalarına da kezâ dörder vakiyye olmak üzere kömür verilecek, kışın şiddetine göre mikdarlar değişebilecekti. Mese-lâ, mu'tedil havalarda kömür verilmeyip, kış mevsiminin başından ve sonundan birer ay noksanla, yani dört ay hesabıyla idaresi yoluna gidilmesine dikkat edilecekti¹¹⁹.

Kıyafetleri¹²⁰ :

Hazar zamanında binbaşı, kol ağaları, yüzbaşılar ve öteki zabıtlar başlarına haseki kırımı baratalar¹²¹, öteki neferat pırpırı baratası; sefer zamanında ise rütbelerine göre al çukadan şubaralar¹²² giyeceklerdi. Binbaşı hariç, öteki zâbitlere ve neferata, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere, ilk yazımları sırasında ve daha sonra her yıl «ruz-ı hızır»da hususî birer takım kisve, birer serhadli yemenîsi; «ruz-ı kasım»da ise çizmeler¹²³ ve eskidikçe yağmurluklar verilecekti. Bütün bunlar bostancıbaşılık nezâretince tanzim edilecekti. Zâbitlere, neferattan tefrikleri için bir defaya mahsus olmak üzere Darbhâne-i Âmire'de gümüşten yapılmış nişanlar¹²⁴

118 Kıyye şeklinde de kullanılan bu ağırlık birimi, 400 dirhemden ibarettir (Midhat Sertoğlu, *aynı eser*, s. 176; Pakalın, *aynı eser*, III, 580.

119 *MAD*, 8368, göst. yer.

120 Bu kıyafetin malzemesinin temini hakkında geniş bilgi için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, «Asâkir-i Mansûre Kıyâfeti ve Malzemesinin Temini Meselesi», *Doğumunun 100. Yılında Atatürk'e Armağan*, İstanbul 1981. s. 519-595.

121 Bostancılar 1826 yılından önce de başlarına kırmızı çukadan yapılan ve adına *barata* denilen bir külâh giyerlerdi (D'Ohsson, *aynı eser*, III, 287-288).

122 Şobara da denilen bu Slav asıllı kelime ile, çukadan yapılmış, tepesi yuvarlak ve dilimli bir serpuş kast edilmektedir. Farsça altı parça anlamına gelen «şespâre»den bozma olduğu da öne sürülen şubarayı, daha önce kurulup lağv edilmiş olan Nizam-ı Cedid ve Segban-ı Cedid neferleri de giymişti İ.H. Uzunçarşılı, «Asâkir-i Mansûre'ye Fes Giydirilmesi Hakkında Sadriazamın Takriri ve II. Mahmud'un Hatt-ı Humâyunu», *Belleten*, XVIII/70, Ankara 1954, s. 224, not : 1, ondan naklen M. Kütükoğlu, *aynı makale*, s. 522; Reşad Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Ankara 1967, s. 219).

123 13 Receb 1245/8 Ocak 1830 tarihinde verilen çizmelerin masrafları için bk. *Cev. Ask.* nr. 16700.

124 7 Ramazan 1246/19 Şubat 1831'den sonra Mansûre ve öteki Nizâmiye zâbitlerinin nişanları seraskerin takriri ile Darbhâne'den verilmekteyse de, bazan kırık ve eksik taşlı olan bu nişanların tamirleri, sâhiblerine yük teşkil et-

verilecekti. Binbaşılara da kezâ tâyinleri sırasında renk ve nev'i farklı, yine aşağıda görüleceği üzere bir takım elbise verilecek, bilâhîre gerek duyuldukça bu elbise kendilerince, yani kendi maaşlariyle yenilenecekti. Daha sonraları, Hâssa askerlerinin bayram ve merasim günlerinde giydikleri tören elbiseleri eskidikçe, değiştirilmelelerinin devletçe karşılanması kabul edilmişti¹²⁵.

Terfî yükselmesi sırasında zâbitlerin, rütbelerine göre uhdelelerinde bulundurdıkları hususî nişanlar, selefden halefe intikal ettirilecek, ancak kisve hususu buna kıyas olunmayacaktı. Meselâ, ilk yazım sırasında veya baharda yazlık elbisesi verilen nefer ve zâbitlerden biri sene içinde başka bir rütbeye nakl olunsa, o rütbeye göre elbisesinin dahi değişmesi gerekeceğinden, bu, ya intikal veya yenilenme şeklinde olacaktı.

Bostancıbaşı ağa, binbaşı ve öteki zâbitler, aylıklı neferleri kendi özel hizmetlerinde kullanamayacaklardı. Dışarıdan tutacakları hizmetkârların kıyafetleri de Hâssa bostancı neferlerinininkine benzemeyecekti¹²⁶.

Binbaşı kıyâfeti

Haseki baratası	1 aded
Güvez kadifeden sırmalı cepken	»
Güvez çukadan sıkma	»

Sağ ve sol kolağanları ve mülâzımları, yüzbaşılar ve mülâzımları, topçubaşı, arabacıbaşı, cebehâ necibaşı, mehterbaşı, sancakdar ve çavuşların kıyâfeti

Haseki baratası	1 aded
Güvez çukadan kısa cepken	»
Güvez çukadan kısa entari	»
Mâi çukadan sıkma	

mesi, Darbhâne'deki kuyumcuların da pâdişahın işleriyle meşgul bulunmalarından, bu işin Kuyumcular kethudası ve ustabaşları tarafından yapılması kararlaştırılmıştır. (*Cev. Ask.*, nr. 7901).

125 8 Ocak 1830 tarihinde 80 aded setri ve 80 sâde elifi verilmesi hakkında bk. *Cev. Ask.* nr. 3263.

126 *KAMM*, T.Y. nr. 5824, vr. 70a-b.

Nefer kâtibleri

Haseki baratası	1 aded
İbrişim çaprastlı güvez çukadan boy cepkeni	»
Çuka yelek	»
Güvez çukadan sıkma	»

Neferat kisvesi

Pırpırı baratası	»
Talim abası	»
Güvez çukadan entari	»
Çukadan yelek	»
Kuşak	»
Siyah şayak sıkma	»
Gömlek	2 aded
Gömlek eşi (don)	»
Serhadli ayakkabı	1 çift ¹²⁷

31 Mart 1827 tarihli kanunnâme zeylinde ise, Talimli hâssa bostancılarının her safına imtihanla alınan ve kendilerine 60'ar kuruş aylık tahsis edilen imamlara, hem fakir ve talebe gürûhundan olmaları, hem de Asâkir-i Mansûre imamlarına sonradan verilen elbiselerden dolayı mahzun olmamaları için, gerek ilk yazımları gerekse her yıl bahar başlangıcında aşağıdaki giysilerin verilmesi uygun görülmüştü :

Molla kavuğu
Sarık
Boy cepkeni biçiminde çaprastsız birer çuka entari
İplik alacasından birer yelek
Çuka sıkma
Gömlek ve eşi (birer çift)
Kırmızı serhadli ayakkabı.

127 Aynı eser, vr. 78a; KAD, I, s. 101; ondan naklen M. Kütükoğlu, aynı makale, s. 526-527.

Kış başlangıcında ise :

Çizme

Bol yeni yağmurluk (eskidikçe)

Ferâce (çerkesî biçiminde dar ve mensub olduğu tertibin elbiseleri renginde, üç yılda bir)

Zâbit kılıcı (sefere giderken)

Çanta

Matara

Binbaşı, kol ağaları, topçu, arabacı, cebehâneci ve mehterbaşuya da, ilk yazım ve tayinlerinde :

Kaput

Yataklık kılıf (neferler dâhil)

Elmek (yahni tiridi için)

Kömür (kışın)

Aynı kanunnâme zeylinde, zikr edilen zâbitlerden birinin ehli-yetsizliği ortaya çıktığında veya herhangi bir suçla ihrâcı gerektiğinde, beğlik elbisesi alınıp, yerine gelecek olana verilmesi lâzım gelmekteyse de, bu kaputlar hıl'at olarak giydirilmiş olduğundan, ihrâc edilenlerin sadece elbise ve nişânları alınacak, fakat kaputlar kendilerinde bırakılacaktı. Yerine gelene ise yeni kaput giydirilecekti¹²⁸.

Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa tertibi için lâzım gelen toplar, top arabaları, takım ve sâir levâzımât Tophâne-i Âmireden; onbaşılar dışındaki zâbitler için kılıçlar, onbaşılarla neferat için tüfek ve paskalar ile ateşli takım için gerekli barut ve fişekler Cebehâne-i Âmireden; bostancıbaşı ağa ile nâzır efendinin müştereken talepleri üzerine padişahın emriyle verilecekti. Neferâtın silâhları zâbitleri tarafından dağıtılacaktı. Zamanla yıpranan, meselâ kundağı eskien tüfek, zâbiti tarafından nâzıra gösterilecek, vaziyetine göre bu tüfek ya tamir edilecek veya alınıp, yenisi verilecekti. Hâssa askerleri de, kendilerine teslîm edilen tüfekleri daima temiz tutarak paslanmamasına dikkat ve özen göstereceklerdi¹²⁹.

128 MAD, s. 31.

129 KAMM, TY. 5324, vr. 70b-71a.

HÂSSA BOSTANCI OCAĞINDA SİLSİLE

İlk defa tüfekli neferi olarak ocağa yazılan bir acemi, yolu ile tertîb üzere eskiyerek onbaşı, çavuş, sancakdar, mülâzım, yüzbaşı ve kolağası olabilecekti. Kolağalarından hangisi daha eski ve bilgiliyse binbaşılığa o yükselecekti. Ehliyetli bir binbaşı da pâdişâhın irâdesiyle haseki ağa olabilecek, hatta bostancıbaşılıkla çırağ edilebilecek veya başka bir devlet hizmetinde kullanılmak üzere kâpıcıbaşılık vs. gibi bir rütbeyle dış hizmete çıkarılabilecekti.

Aynı şekilde, bir topçu neferi, zamanla eskiyerek topçu halffesi, top ustası, çavuş ve topçubaşılığa yükselebilecek, bilâhıre eğer tâlim ettirmede mahâreti görülür ve mülâzımlar ile kol ağalarından daha lâyıık bulunursa, binbaşılık mahlûlünde topçubaşılıktan binbaşılığa yükselebilecekti.

Top arabacıları için de aynı hiyerarşi câri idi. Yani, top arabacısı olan biri, sonra arabacı halffesi, çavuş ve arabacıbaşı olabilecekti.

Kezâ, cebehâne neferliğinden cebehânebaşılığa; mehterhâne neferliğinden de eskiyerek serzurnazen, yani zurnacıbaşılığa, oradan da mehterbaşılığa çıkılabilecekti.

Görüldüğü gibi, Talimli hâssa bostancıları ocağının bütün sınıflarının terfî'inde eskilik esas idi. Ancak, fenninde mahâreti ve kabiliyeti olmayanın yerine, istidâtlıysa bir alt rütbedeki takdîm olunabiliyordu. İstidâтта her iki namzed eşit olursa, eskilik tercih sebebi idi.

Hâssa bostancı neferleri gece gündüz hem kışla veya görevlendirilecekleri yerlerde hâzır bulunacaklar, hem de talim ve taallümle meşgul olacaklardı. Nerede ve hangi durumda bulunurlarsa bulunsunlar, zâbitlerine itaat edecekler, zâbitler de vazîfe ve hizmetlerinde dikkat ve istikâmet üzere olacaklardı¹³⁰.

O c a k t a d i s i p l i n i ş l e r i

Hâssa bostancı neferlerinden birinin suç işlemesi veya herhangi bir töhmeti hâlinde onbaşı yüzbaşıya; yüzbaşı, hangi kolda ise o kolun ağasına; kol ağası da binbaşıya bildirecekti.

Topçu, arabacı, cephâneci ve mehterhâne sınıflarında da aynı usul uygulanacak, binbaşı ise duruma göre bostancıbaşı ağa ile nâzır efendiye vaziyeti arz edecekti. Âdî bir suç, bu ikisi tarafından ocakta halledilecek, şiddet ve te'dibi gerektiren ve cezası büyük olan suçlar ise bostancıbaşı ile nâzır tarafından Bâbîâlî'ye bildirilecek ve gereği bu makamca yapılacaktı. Şâyed binbaşı, neferâtı zabt u rabt altına alamamakla, veya herhangi bir yolsuzlukla Bâbîâlî'ye şikâyet edilirse, bir garaz ve iftira olup olmadığından emin olmak için durum tahkik edilecek; yalnız liyâkatsizlik ise, binbaşı-lıktan çıkarılıp haseki rütbesine indirilecek; başka bir kabahati zuhur ederse, suçuna göre cezâlandırılmak üzere sadâretten pâdişaha arz edilecek ve sâdir olacak irâdeye göre gereği yapılacaktı¹³¹.

T a ş r a h i z m e t l e r i

Yukarı Hâssa bostancılarının inzibâtî görevleri üzerinde durulmuştu. Bu neferler zâbitleriyle sefere, kale muhâfazasına veya başka bir vazifeye tayin olunduklarında serdarîkrem, serasker, vezirler, beylerbeyi ve sâir kimin maiyetine verilirlerse yaz-kış tamamen onun yanında bulunacaklardı. Nerede olurlarsa olsunlar kumandanlarının emrine tâbi ve onlara mutî olarak savaş veya muhafaza hususlarında ellerinden gelen gayreti göstereceklerdi.

Bu şekilde taşrada istihdam edilen hâssa askerlerinin aylıkları nâzır tarafından İstanbul'dan üç ayda bir gönderilecekti. Kezâ, gerekli tayınlarının mıkdar ve kemiyeti de nâzır marifetiyle hazırla-

131 *Kezâ*, 72a-73a. Bir süre sonra Mansûre askerleri gibi, Hâssa neferâtı arasında da firâr olayları zuhur etmeye başlamış, bazı âyanlar ise bu kaçakların kıyâfetini değiştirerek kendi hizmetlerinde çalıştırılmışlar, böylece hükûmeti zecrî tedbirler almaya sevk etmişlerdir, Ağva âyanı Ahmed'in 5 Rebîülevvel 1246/24 Ağustos 1830 tarihinde bu suçla Bursa'ya sürüldüğü hakkında bk. *Cev. Asf.* 2968).

nacak ve onun görevlendireceği vekilharç, mahallinde, o tertib edilen tayınları nüzül emininden veya bir başka havâle olunan yerden alıp tevzil edecekti¹³².

* * *

Hâssa bostancı askerleri İstanbul'da oldukça, nizamnâmeleri gereği tertiblenen arabacı neferleri kâfi derecedeysen de, bir vazifeyle taşraya gitmeleri gerektiğinde top ve arabalarından başka, mühimmât, cebehâne, mutfak, tayfa ve saire için yalnız bir tertibe beş araba, yedeğiyle birlikte 200 arabacı gerekiyordu. Bunun için mevcut oniki arabacı halifesi, kırksekiz arabacı neferi, her onundan biri halife, dokuzu nefer olarak yüz kırk nefer daha yazılacaktı. Bu ikiyüz arabacı iki saf (bölük) addedilecek ve her safı evvel ve sâni itibariyle iki arabacıbaşı mülâzımı, birer çavuş tayin edilerek mülâzımlara 100'er kuruş ve henüz o sırada tek çavuş bulunduğundan, yazılacak öteki çavuşa dahi eskiden olduğu gibi 80 kuruş aylık ile mutad elbise ve nişânlar verilecekti¹³³.

Aynı şekilde, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye nizamına ilâve edildiği gibi, bir tertib Talimli hâssa bostancıları mehterhânesine dahi bir klârnetçibaşı ile üç klârnetçi neferi kayd; ve o sırada mevcut dört tranpetçiden başka, kabiliyetli biri tranpetçibaşı itibar olunacaktı. Klârnetçibaşıya ayda 60, neferlerine de 20'er kuruş verilecek, kezâ tranpetçibaşının aylığı 60 kuruşa çıkartılacaktı.

Bunlara da münasib nişânlar verilmesi ve her sene ramazan ayı başından sonuna dek her gece akşam iftârında çorba, yahni; her onbaşı ve neferi için ellişer dirhem zeytin; sahurda ise birer karavana pilav ile birer karavana zerde verilmesi 31 Mart 1827 tarihli zeyilde kararlaştırılmıştır.

Böylece, Mu'allem Bostaniyân-ı Hâssa askerlerinin her türlü nizamı Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'ye uygun olarak tanzim edilmiş ve edilecek olduğundan, bundan böyle de onlar için çıkarılacak nizamlar ve alınacak kararlar Hâssa askerlerinin İstanbul'da

132 TY. *aynı eser*, vr. 73a.

133 MAD, 8368, s. 31.

olanları hakkında da geçerli olacak¹³⁴ ve Divân-ı humâyûndaki ana kanunnâmeye zeyl edilecekti¹³⁵.

Hâssa askerlerinin izin ve hac meselesi

Taşralı olan Hâssa askerlerinin hazar zamanında sılaya gitme meseleleri de bir nizama bağlanmıştı. Bunlar, beş neferde bir nöbetleşe olarak memleketine gönderilecekti. İzin süresi ise gideceği yerin uzaklığına göre beş, altı, nihâyet sekiz aya kadar olacaktı.

Zâbit ve neferlerden hâli vakti iyi olup da hacca gitmek isteyenlere, hac bitiminden sonra yine ocağına dönmek şartıyla bostancıbaşı ağa ve nâzırın imza ve mühürlerini hâvi izin tezkiresi verilecekti. Gerek bu tezkire gerekse başka husus için kimse tarafından harc alınmayacaktı.

Hac farızasını eda veya sılaya gitmek için tezkire ile ocaktan ayrılanlar maaşlı izinli sayılacak, bunların geçmiş maaş ve aylıkları, avdetlerinden sonra tam olarak kendilerine verilecekti. Eğer dönmeyen evvel ölen olursa, işleyen maaş ve ulûfesi beytülmale kalacaktı. Kezâ, sefer ve hazaarda vârişsiz olarak ölenlerin terekeleri de mîriye âid olacaktı. Hasbahçe müfettişliğine memur olanlar, bostancıbaşının nezâretindeki vakıfların idaresini yürütecekler, öteki tereke ve askerî beytülmale asla karışmayacaklardı.

İzinli olarak sılaya gitme neferata mahsus, hacca gitme nefer ve zâbitlere şâmil ise de, bu izinler sadece hazar zamanı geçerliydi. Sefer vaktinde hasta, hazar zamanında izinli olanların dışında herkes eksiksiz olarak kışlalarında veya görev mahallerinde mevcud bulunacaktı¹³⁶.

Zâbit ve neferâttan oniki sene hizmeti geçenlerden, ticâret veya memleketinde çift-çubukla meşgul olmak ve evlenmek isteyenler, kendi arzularıyla dirliğinden ve mesleğinden vaz geçebilecekler, bu gibilere maaşsız ruhsat verilebilecekti. Ancak, oniki yıldan önce kesin olarak buna izin verilmeyecekti. Bu şekilde ocaktan ayrılan, ölen

134 MAD, nr. 8368, göst. yer.

135 HH. 17694.

136 KAMM, TY. nr. 5824, vr. 73b-74a.

veya emekli olan askerlerin yerine derhal başkaları alınacak, böylece Hâssa bostancıları tertibinin bir nefer dahi eksik olmamasına dikkat edilecekti.

Neferât içinden izinsiz olarak firar, sıla bahanesi veya başka bir sebeble izin alıp bunu suiistimal edenler, yani belirli sürede dönmeyenler Bâbîâlî'ye bildirileceklerdi. Böyleleri ya mübaşir tayini veya başka bir yolla mutlaka buldurulup kırgılasına getirilerek cezalandırılacaklardı. Bu nevi firar olaylarında zâbitlerin müsâmaha ve ilgisizlikleri görülürse, onların da cezaları verilecekti¹³⁷.

Tekaüdlük meselesi

Talimli hâssa bostancı neferlerinden yaşlılık veya hastalık sebebiyle askerlikten ayrılması gerekenler, almakta oldukları maaşın yarısı ile; seferde yaralanıp askerliğe yaramayanlar ise maaşlarının üçte ikisi veya istihkakına göre daha fazlasıyla emekli olacaklardı. Kezâ, mâhiyeli yani aylıklı neferattan hazar zamanı yaşlanan veya hastalananlar tam aylıklarıyla, seferde yaralanıp askerlik yapamayacak olanlar ise durumlarına göre daha fazlasıyla tekaüde sevk edileceklerdi.

Böylece, gerek zâbitler, gerek neferlerin verilecek tekaüdiyyeleri, o kimsenin vilâyet ve memleketine uygun yerde nakid mesâbesinde olan münasib ve sağ maldan verilmek üzere bostancıbaşı ile nâzırın müştereken takdim edecekleri arza göre olacaktı. Ancak daha önce bu arz hekimbaşına havale ile, o şahsın yara, hastalık ve amelmânde olması keyfiyeti muâyene edilecek, sadârette görüşüldükten sonra, sâdir olacak iradeye göre defterdarlık tarafından sancağı tahrir ve şartlara göre emekliliği tevcih ve senedi tanzim edilip verilecekti.

Tekaüdlük meselesinde rica, şefaât, hatır ve gönüle bakılmıyacaktı. Hakkıyla emekliliğe lâyık olanların tekaüdiyelerinin de çürük maldan verilmesine asla müsaade edilmeyecek, bütün askerî memurlar bu hususlara dikkat ve özen göstereceklerdi¹³⁸.

137 *Kezâ*, 74a-b.

138 *Kezâ*, 74b-75a. Estesi yıl Hassa mütekaidlerine ayrılan 44900 akçe «nânpâre»nin, düşen mahlûlâtan verilmesi emr edilmiştir. (*MAD*, 10116, s. 217).

Ölen askerlerin techiz-tekfin işleri ve terekelerinin durumu

Hâssa bostancı neferlerinden ölenlerin techiz ve tekfin işleri ile terekelerinin ne olacağı meselesi Asâkir-i Mansûre nizamnâmesine göre halledilecekti. Bu durumda, Hâssa bostancı neferâtından ölen bir kimse, hangi saftan ise yüzbaşısı tarafından kol ağasına haber verilecek, o da bir zâbit tayiniyle öleni defn ettirecekti. Ölenin yelek ve elbisesi, yerine alınacak nefere verilecek, başka eşyâ ve parası varsa zâyî ve telef edilmeyecekti. Metrûkâtı binbaşı tarafından satırılıp, parası nâzıra bildirilecek ve ayrı defterlere kayd edilecekti.

Ölenin veresesinin çıkma ihtimâliyle, bu tereke bir sene kol ağasının muhâfazasında tutulacak, bu süre içerisinde vârisi çıkar da kendisini isbatlayabilirse ona devredilecek, yoksa muhallefât akçesinin hesabı görülecekti¹³⁹. Ölenin cenaze masrafları terekесinden harcanacak¹⁴⁰, kâfi gelmediği takdirde mîrîden karşılanacaktı.

Bu techiz ve tekfin masrafları âzami 24 kuruşu geçmemek üzere tanzim edilecekti. Hâssa askerlerinin çoğalmasıyla hususi bir ocak kâtibi tayin edilinceye kadar muhallefât meselesinin hesabı ve sair gereken işler nâzır tarafından görülecekti¹⁴¹.

S o n u ç

1826 yılından önce, padişah saray ve köşkleri ile İstanbul'un önemli bir kısmının muhâfızı olan bostancıbaşı ve maiyyetindeki bostancılardan «Mu'allem Bostâniyân-ı Hâssa» adıyla kurulan ve yukarıda teşkilâtından bahs ettiğimiz ocak için, 1828 yılındaki Rus seferi arefesinde «H â s s a» denilmeye başlanmıştır. Bir süre sonra Mansûre taburlarından olduğu gibi, Hâssa taburlarından da alay-

139 MAD, 8368, s. 31.

140 III. Selim tarafından Bostancı ocağı bünyesinde olarak Levend Çiftliği'nde teşkil edilen «Bostanî Tüfekçi Ocağı» neferlerinden ölenlerin cenaze masrafları da terekесinden karşılanır; kalanı, varsa vârisine verilir, yoksa kim-sesiz ve fakir neferâtın tekfin masraflarına veya ocağın giderlerine sarf edilirdi (HH, 55008).

141 MAD, göst. yer.

lar teşkil edilmiş ve her üç taburuna bir miralay tayini gereken «Asâkir-i Hâssa-i Muhammediyye» ferîkliğine ilk kez, pâdişahın yaverlerinden Firarî Ahmed Fevzi Paşa getirilmiştir¹⁴². Bilâhîre alayların adedi arttıkça, her iki alaydan bir livâ teşkil edilmiş ve ilk defa mezkûr Firarî Ahmed Paşa «Müşîr-i Hâssa» ünvanıyla hassa askerlerine serasker tayin edilmiştir.

Böylece, II. Mahmud devrinde Osmanlı Devletinin muvazzaf askerleri «Hâssa» ve «Mansûre» adlarıyla ikiye ayrılmıştır. Daha imtiyazlı olan Hâssa efrâd ve zabitlerinin nişânları Mansûredekilerden farklıydı. 1250/1834 yılında «redif» adıyla yedek taburlar kurulmasından sonra bütün Osmanlı askerlerine «Asâkir-i Nizâmiye» denilmiştir. Bunlardan Hâssa askerleri sâdece İstanbul'da ikamet etmekteydiler. Mezkûr tarihten sonra, Mansûre redifleri gibi Hâssa redifleri de kurulmuştur. Yalnız, bunların teşekkülü Mansûreden biraz farklıydı. Meselâ, Hâssa redif taburlarının topçu ve mızıka takımları, 1426 kişilik taburun dışında tutulmuştur¹⁴³.

Hâssa ve Mansûre birlikleri için iki ayrı «Dar-ı Şûrây-ı Askerî» te'sis edilmiş, ancak 1843'de bu ikilik giderilerek, Hâssa Dâr-ı Şûrâsı ile Mansûre Dâr-ı Şûrâsı birleştirilmiştir. Hâssa ve Mansûre'nin ayrı birer askerî hey'et olarak varlıkları yine bu tarihe dek sürmüştür. 11 Şaban 1259 (6 Eylül 1843) tarihinde, askerî teşkilâtın yeni bir nizama sokulmasıyla ordular teşkil edilmiştir. Böylece Osmanlı kara kuvvetleri, İstanbul, Hâssa, Rumeli, Anadolu ve Arabistan adı altında beş orduya ayrılmıştır. Bunlardan Birinci Ordunun merkezi İstanbul'daydı. Sarayın muhâfaza hizmeti de üzerinde olan bu orduya uzun süre «Hâssa Ordusu» denilmiştir. II. Mahmud öldüğü sırada (1839) İstanbul'da her biri altıbin mevcudlu iki Hâssa tümeni bulunuyordu¹⁴⁴.

142 BOAD, *Cev. Ask.* nr. 15199.

143 Mübahat S. Kütükoğlu, «Sultan II. Mahmud Devri Yedek Ordusu : Redif-i Asâkir-i Mansûre», *Tarih Enstitüsü Dergisi*, sayı : 12, İstanbul 1982, s. 136-138. Aynı makalenin sonundaki tablolarda 1250-1253 yıllarındaki Mansûre ve Hâssa taburlarının aylık mevcud ve maaşları da verilmiştir. Muharrem 1254/Nisan 1838 tarihinde Rumeli ve Anadolu'daki Hâssa taburlarının yerleri için bk. *Cev. Ask.* nr. 18933.

144 *Türk Silâhı Kuvvetleri Tarihi*, III/5, Ankara 1978, s. 195.